

“Ўз уйим — ўлан
тўшагим” дейди эл. Ўлан-
дан юрагинг тўлади, ху-
морларинг ёзилади. Ўлан
сени юпатади, рағбат
беради. У руҳингни тоза-
лайди, феълингни созлай-
ди. Бу рисола “ўлан
тўшак аталган, оила
номли ўша буюк сир-си-
ноатхонага бағишланади.

Оилада “Аёл” исмли Офтоб, “Эркак” номли
дунёнинг устунни яшайди. Оилада

Онанг бор - бўлмайдиганингни бўлдирадиган!

Отанг бор - юрагингни тўлдиридиган!

Бу маконда ўз онасининг бағридан кечиб, ота-
сининг номидан ўчиб, бегона остонага бахшида
бўлиб ўтаётган Келин бор. Ўз қизини ташқарига
суриб, унинг ўрнини ёт келинга бўшатиб, оналик-
ни минг бора ўхшатиб яшаётган Қайнона бор!

Оилада Боланг бор - мағзингни олиб, пўчо-
гингни қолдирадиган. Жигарларинг бор - ота-
онангдан кейин чанқоғингни қолдирадиган!

Азиз китобхон, бу китобни “Оила” деган шу му-
қаддас уюшма ва “оила аъзолари” аталган азиз ин-
сонларга муҳаббатнома ўрнида қабул қилгайсиз.

Турсуной СОДИҚОВА

ЯШАШ ТИЛСИМИ

87.77
C-75

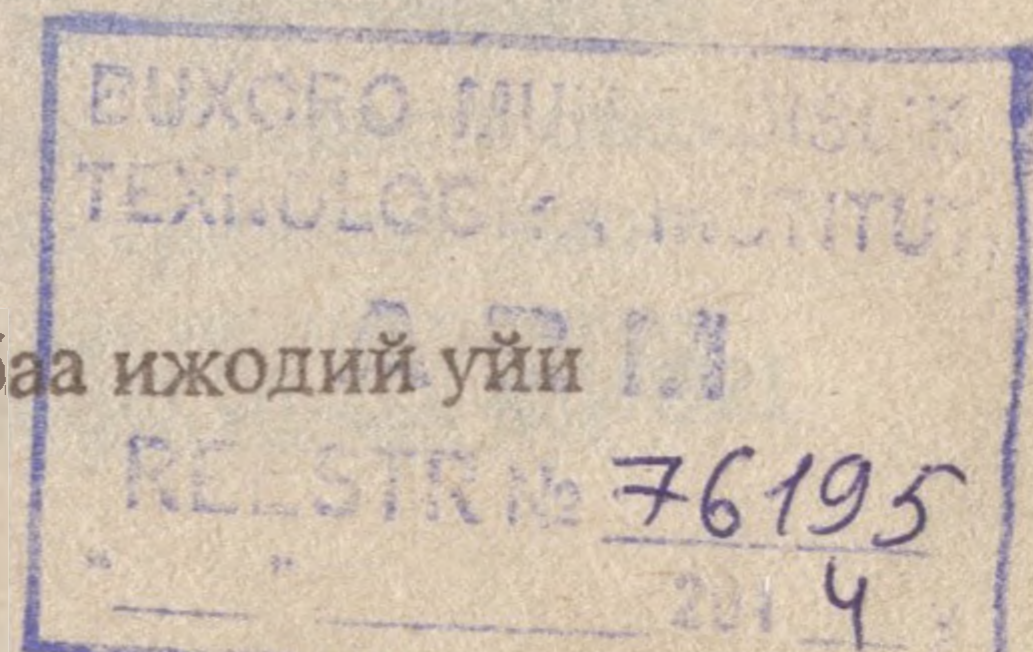
ТУРСУНОЙ СОДИҚОВА

ЯШАШ ТИЛСИМИ

Эсселар

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2004

Тақризчи:

В.М. Каримова, Республика “Оила” илмий-амалий Маркази директори, психология фанлари доктори, профессор

Содиқова Турсуной.

Яшаш тилсими: /Эсселар// Турсуной Содиқова —
Т.: Ф. Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи.
2004.— 192 б.

Оила — булоқларнинг боши ва инсон учун биринчи ватандир. инсонпарварлик, инсонпарварлик фазллари, асосан, оилада шаклланади. инсоннинг бахтли ёки бахтсиз аталиши ҳам унинг оиладаги аҳволотига раб белгиланади.

Турсуной Содиқованинг мазкур китоби бадий-фалсафий, психологик ва тарбияга оид асар бўлиб, оила устунлиги бўлмиш, нафақат ушбу, балки бу ёруғ дунёнинг тиргаги бўлган эр ва аёлнинг руҳият ва ҳаётига ҳамда унинг таҳлилига бағишлангандир.

Китоб ширали тил ва бадий маҳорат билан ёзилган. Унга янги ёзилган асарлар билан бир қаторда, ўз мухлисларини топа олган “Меҳр ва ҳур” ва “Ҳазрати аёл” китобларининг айрим боблари ҳам қайта кўриб чиқилган.

Бу асар олий ўқув юртлари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва ўрта мактабларда оила илмидан билим бераётган ўқитувчи ва мураббийларга, шунингдек, ота-оналарга қўлланма тарзида тавсия қилинади. Шу билан бир қаторда, кенг китобхонлар оммасининг ҳам қўлига келишига ишонамиз.

ББК 87.77я7

702620201 — 55
1352(04)—2004 режага қўшимча 2004

© Турсуной Содиқова,
Фафур Фулом номидаги нашриёт-
матбаа ижодий уйи, 2004 й.

N 5-635-02258-8

АЁЛ — КИМ?

* * *

Ўзим шу тоифадан бўлсам-да, аёл иқлимини ҳайрат билан кузатаман. Аллоҳнинг бетакрор мўъжизаси у! Бир жойда айтибман: аёл сирли бир китоб — варақлаган саринг қизиги чиқаверади. Йил фасллари фақат тўртта, аёлнинг эса минг битта фасли бор. Уни буткул тушуниб етган одам йўқ бу дунёда! Уни томоша қилиб зериккан инсон йўқ ер юзида! Унга иши тушмаган киши йўқ! Уни суймаган ва у деб куймаган... эркак зоти йўқ. Уни ёзмай кимни ёзай, кимни таърифлай? Аёлни тушуниш ўзи бир илм. Бу илмга етишганлар қанча кўпайса, бахтли аёллар сони шунча кўпаяжакдир.

* * *

“Аёл” деб аталган мўъжизанинг ҳали том маънодаги таърифи, ўлчови ва ярашиқли баҳоси топилгани йўқ. Аёллик оламида юрган аёлнинг ўзи ҳам ўзини тугал танимайди. Олис сайёралар ўрганилди, етти қават ернинг сири ошкор бўлди, аммо аёл қалбидаги очилмаган неча-неча қитъалар шундайлигича қолиб бормокда. Рухиятида, имконларида кўзи очилмаган минг бир булоқларнинг, қалбида сонсиз хазиналарнинг, бағрида даҳшатли вулқонларнинг мавжудлигини билмаган аёл синиққина қадам босади. Сокингина бешик тебратади. Нимтаъзим билан хушбўй сабодай оҳиста ва шарпасиз ёнингиздан ўтиб кетади. Шикаста овоз билан сиздан ҳол сўрайди, унинг этакларининг ним-овоз, майин шилдирашидан атрофингизда жаннатий ҳаволар яралади. Бир сўзи билан бор бўласиз, бир сўзи билан йўқ ... Аёл ким ўзи?

* * *

Гоҳида шундай гапларни эшитасиз:

— Аёл кишига ўхшама!

— Аёллигига бориб хато қилибди, хафа бўлманг!

— Хотин кишидай майдалашма!

Мана шу гапни айтган одамнинг ўзи ушоқ. Аёл хусусида бундай демоқдан тийилмоқ жоиз. Ва огоҳ бўлайликки дунёдаги жами яхлитлик ва бутунлик Аёл биландир! Ўрмалаган жоннинг бари аёлга юзланажак, онам деб, жуфтим деб, опа, синглим, момом, қизим деб ундан жон олажак, нур, малол олажакдир! Аёл — Аллоҳ яратган неъматларнинг синоатлиси, муъжизасидир. Аёлсиз ҳаёт дарвозаси берк бўлса, ҳамма ишимиз унга тушиб турса, ҳаловатга ҳам, ҳалокатга ҳам аёл сабабчи бўлса, нега аёл аталган юмни ўрганмаймиз?! “Ўзини таниган киши Аллоҳни танийди” дейилган муқаддас китобда. Ўзлигимизнинг ярим дунёси Аёл бўлса, уни танимаслик, тилини ўрганмаслик, унинг руҳият қатламларини ўқий билмаслик гуноҳи азим бўлибгина қолмай, йўлларимизни боғлайдиган ғофиллик ҳам экан.

Аёл ким ўзи? Ўзим аёл бўла туриб, бу синоатнинг поёнига ета билмасман.

* * *

Аёлсиз уй — тун. Ранглар йўқолади. Атрофингиз бешакл. Гулларнинг ҳидини туюсизу ўзини кўрмайсиз. Феруза осмон йўқ. Кўксингизни яйратган қушчалар беркинган, кўзингизни яшнатган чечаклар юмилган. Бу камликдан, бу яримликдан, бу ҳувиллашдан жунжиккан юрагингиз ҳам қобирғаларингиз остига чўкиб, мунғайиб олади...

— Онанг қаёққа кетди?! — зарда билан сўрайди эркак.

— Мен эртага борадиганман, онам уйда бўлиб турсинлар! — Тайинлайди узатилган қиз.

— Аяж-о-о-н, сиз қани? — Остонада онасининг орқасидан чириллайди қизалоқ.

— Куним оқшомга ўхшайди, етимлар зор қақшайди,

Етимни ҳолини сўрсанг, оноси йўққа ўхшайди, — дея бағри сим-сим оқиб йиғлайди мен каби онасизлар...

* * *

Аёл — сеҳр. Бармоқларини шундай югуртирса, кераксиз қийқимлар чаман шакли тушган ёстикқа, кўрпачага айланади. Уйга бир кириб чиқса, пардаларгаю деворларга, жавонларгаю меҳробларга баҳор юққандай, изларида ифор уфургандай бўлади. Аёли бор уйнинг дастурхони камбағал бўлса ҳам, мазаси тотли.

Димоғингни онангнинг кўксига босган заҳотинг бутун жисми-жонинг тўяди. У бир жилмайса, уканг юпанади, отанг шаштидан тушади. Унинг ҳилм бир имоси, шикастагина далдаси билан уйдаги ҳамма ишлар юришиб кетади.

— Аяжоним, келяпсизми? — ҳали ўзимни кўрмай юқори қаватдан қийқиради йигит бўлиб қолган ўғлим. Ҳар куни шу. Эшикни очиб, илжайиб туради. Худди жуда узоқ қидирган нарсасини ҳозир топиб олгандай!

* * *

Аёлни майда, деганлар сўзларини қайтиб олсинлар. Кўп йиллар бурун бир шеър ўқигандим: она бемор, ҳолати тобора орқага кетмоқда, сўнаётган шам каби жони липиллаб турибди. Биттагина фарзанди бошида мўлтираб ўтирибди, мизғигани кўрқади, кўзини юмса, онаси узиладигандай! Аммо ғафлат устун келди, ўғил онанинг кўксига бошини кўйганича бир зум пинакка кетди. “Шунда, — дейди шоир, — боласининг уйқусини бузиб юбормаслик учун она ўз юрак уришини тўхтатди!”

Юрагингнинг ўртасига бир нарса санчилади! Нафасинг ичингга ютилиб қолади! Шоир бу гапни тўқиб айтди, аммо шундай айтдики! Бир жойда ўқигандим: “Адабиёт ёлғон гапиради, лекин у ҳақиқатнинг ўзидан кўра роштардир”, деб. У ёлғонмас, у фарзанд учун аёлнинг жисмида кўпчиб турадиган минг имконининг биттаси, холос. Бундай имконининг борлигини аёлнинг ўзи ҳам билмайди. Бу қудрат керагида пайдо бўлади, уни Худо беради! Юрий Андреевнинг “Бахтли бўл, ўғлим” китобида боласини ҳалокатдан қутқариш учун жон-жаҳди билан урилиб, елиб келаётган юк машинасини ағдариб юборган аёл ҳақида гап боради...

Аёл ўзи ким, дея ёқангни ушлайсан. Бамисоли у тўғонга қамалган сув — очилиб кетгудай бўлса, ҳўлу қуруқни баравар ювиб кетади!

* * *

Олой маликаси дея эъзоз этилган, “генерал” унвонига сазовор бўлган Қурбонжон додхоҳнинг ўғлини осиб ўлдиришга ҳукм этдилар. Дор қурилган, ҳеч йиғилмаган оломон йиғилган, ҳамманинг ҳолатида мувозанат йўқ, додхоҳнинг ҳоли энди не кечади деган ўй!

Шу пайт узоқдан чанг кўтарилиб, бир отлик учиб кела бошлайди — Қурбонжон момо! У нафаси ичига тушган оломонни ёрганча тўғри дор остига келди ва боласига юзланиб: “Ўғлим, шаҳид кетиш бизга меросдир!” — деди ва шарт жиловни тортиб, отнинг бошини орқага бурди-да, қандай келган бўлса, шундай майдондан елиб чиқиб кетди.

Ё раб, уни недан яратдинг?! Бу кичкина жон бу қадар қодирликни қандай кўтарди? Бу зотни кўряпсизми? Дор остидаги боласининг кўзига қараб туриб, ризолик беролган аёл бу! Жавдираб турган фарзандига орқа ўтириб кетолган, юрагида фарёд портласа ҳам кўзига чиқармасликни эплаган аёл бу! Қўли жиловни кўйиб юбормаган, дўст-душманнынг олдида отдан йиқилиб тушмасликни уддалаган аёл бу!

Бу ирода, бу орият, бундай шижоатни унга Аллоҳ берган! Бу Аллоҳ яратган неъмат азиз — Ҳазрати Аёлдир!

* * *

Кулибгина турибди, хотиржамгина турибди, деб бўлмайди аёлни. Кулибгина турибди, розигина турибди, деб бўлмайди аёлни. Унинг ичига ўт тушса ҳам, бағри кулга айланса ҳам, зоҳири сокин кўринаверади, эгилмайдиган қояларни ичига ютиб тураверади...

Бир ҳикоя ўқигандим. Аёл ўз жуфтини еру кўкка ишонмайди. Уни қизганиб тунида уйқу, кунида ҳаловат йўқ. Жазиллаган рашк ўти уни сакратиб ўйнатади. Гўё Эркин Воҳидовнинг “Сени ётлар тугул ҳатто қилурман рашк ўзимдан ҳам, узоқроқ термулиб қолсам, бўлурман ғаш кўзимдан ҳам” байти шу аёлнинг феълидан олингандай!

Водарифки, аёлнинг олов устида юриб асраган жуфти кун келиб қазо қилади. Бамисоли аёлнинг куёши ўчади. Қабри узра бағри тамом тўкилгунча, кўзининг ёши тугагунча фарёд қилади. Сўнг қаддини кўтариб, енгил тин олади-да, бир

нима деб пичирлайди. Ҳай-ҳай, у бир гапни дейди. Деганда ҳам юрагинг увушадиган гапни деб кўяди: “Худога шукр, энди сени мендан ҳеч ким ололмайди!” — дейди-я! Мени даҳшат босади — аёл ким ўзи? Унинг ботинидаги ғалати куч нима? У жуфтнинг ёнида туриб ҳам унга тўймай яшарди. Сочининг оқи шу эр туфайли эди, қовурилишларига у боис эди. Тиригига қанча интилган, ўлгандан кейин куймайдими, дейсиз! Аммо айни дақиқада эрининг ўлганига у хурсанд! Бахтини бегонадан қизганиб юргандан кўра, ҳатто кўмиб бўлса-да, беркитишни маъқул кўрмоқда! Бахтсиз қолса ҳам майли, суйганига биров қўл чўзмаса бўлди! Сиз уни худбин деяпсизми? Йўқ, бу айрилиқ ҳали унга қимматга тушади. Балки куя-куя дард оширар, ким билади дейсиз, орқасидан эргашиб кетиб қолиши ҳам мумкин...

Бот-бот ўша қабр қучиб ўтирган аёл ҳаёлимга келаверади. Қулоғимда унинг пичирлаши жаранглайверади: “Энди сени мендан ҳеч ким ололмайди!”

* * *

Юқоридаги воқеага бошқа бир мисолни солиштираманда, аёлда бир аснода тўрт фасл жам туриши рост дейман!

Онам дадамнинг кетидан мусофир бўлди, азият тортди. Кетма-кет фарзанд доғини кўрди. Тошкенту Андижоннинг мазорларида онам шўрликнинг болалари сочилиб ётибди. Сизга айтсам, онамнинг бир иқлими, бир дунёсини сингдиrolмай ҳануз ҳайратланаман.

* * *

Ким ўзи аёл? Кенгликда осмонми, чексизликда денгизми?.. Онамнинг исми Эргашхон эди, лекин ҳужжатларда Хосиятхон ёзиларди. Шу тарзда етмиш тўрт йил яшадилар. Дадам ўтганларидан кейин бир ҳақиқатни билиб қолдим ва юрагим ҳайратдан увушиб кетди. “Хосиятхон” онам кундошининг исми экан. У киши фарзанд кўришда қазо қилган, иккинчи турмуш бўлган онам ўша аёлнинг паспорти билан юраверибди.

“Ойижон, нега ундай қилдингиз? Бир умр бировнинг исми билан ўтибсиз-а?” — десам, “Ҳай-ҳай, ундай дема! Ўзи

ўлиб кетибди, номи ҳам ўчиб кетсинми? — деб узоқ тин олди-да, секин кўшиб кўйди: — Далангнинг кўнгли учун шундай қилдим, болам, нима бўлганда ҳам, кўз очиб кўргани-да!” — деди...

Ана сизга аёл, ана унинг дунёси...

* * *

Аёлни аёллик юки қадамида ер тишлатиб кўйиши мумкин эди, аммо уни Худонинг ўзи асраб туради... Бу ёруғ дунёда ҳеч бир ғазот аёлнинг она бўлиш дақиқаларидай оғир кечмагай. Фарзанд дунёга келар экан, аёл ўз этининг нимга-нимта бўлаётганини, сўнгаларининг қирсиллаётганини эшитиб туради, жисмига ўт тушади. Жон таслим қилаётган кишида нафас қандай бўғзига тикилиб келса, кўз чаноғидан жилса, бу дунё билан у дунёнинг ораси қилчалик қолса, янги инсонни шу тарзда топадилар. Назаримда, бола билан бирга ҳар гал онанинг жисмидан жон ҳам ажрайди, ажрайдию бу ғазот азобини Худо компьютердан ўчирган каби аёл хотирасидан ювиб юборади. Бу ҳам синоат! Агар Худо унуттирмаганида, ҳеч бир аёл боласини кўлига олмаган, бетига қарамаган, орқасига бурилмай кетворган бўларди.

Аллоҳ, ичингдан фарзанд деган тиконни оладию ўрнига тирноғинингнинг учигача тўлдириб Оналик меҳри уммонини солади. Шу бир парча эт дунёини айланади. Ҳамма ипингнинг учи шугинага боғланиб қолади. Мен ҳали бола билан жон ҳам кўчадию яна изига қайтади, деб бекор айтибман! Бола билан бирга жон ҳам чиқади. Сенинг ҳаракатдаги лошинг қолади, холос! Энди жонинг — шу бола! Шу бола оғриса оғриб, йиғласа йиғлайсан. Аввал жонингни қовурғаларининг орасида беркитиб сақлардинг, энди у тўрт томонидан шамол уриб турган ерга тушди. Оҳ, уни асраш нақадар оғир!

...Эсламайди эмас, бола топишдаги оғриқни аёл эслайди, фақат бир ҳолатда — қачонки, фарзанди уни куйдирса! Ўшанда ҳам: “Сен туғилмай кўя қолсанг бўлмасмиди?!” демайди, “Сенинг ўлганинг яхши эди”, демайди. “Сени туғмай мен ўлай!” дейди. “Ўша тўлроқнинг ичида ўлиб кетаверсам бўлмасмиди!” дея фарёд солади.

Суюқларимиздан синдириб ўғит ясадинг, Аллоҳ, ўғлонларимизга инсоф бер!

Этларимиздан узиб қиз бино қилдинг — қизларимизга тўзим бер!

Аёл — мисли гўдак! Ёлғондан юпатсангиз ишонади. Бир ширин гап билан бахтиёр бўлади. Бола онасиз жавдираб қолгани каби, аёл ўз боласига, жуфтига, уйига шундай мубтало бўлиб яшайди. Унинг учун дунёни титратган муаммолар кейинги ўриндадир: жуфти омон-эсон ишдан қайтса, бас, фаровонлик шу. Жой-жойида ухлаб ётган болалари жисми-жонини яйратган сурурдир! Гўдак учун ота-онанинг хунук-чиройлиги, бой-камбағали бўлмагани каби, аёл учун ҳам шундай, агар уни суйсалар, эътибор берсалар, авайлаб муомала қилсалар, қора жуфтини оппоғим деб, содда рўзгорини салтанатим деб, бағрига босиб ўтаверади.

Биз одмигина яшардик. Дадам мулло одам эдилар, аммо ўзларини ўтдан-чўққа урадиган удлабурон эмасдилар. Онам чопон тикардилар. Оиламизда ғамлаш, тўплаш имкони бўлган эмас. Аммо дадам қоплаб нарса келтирмасалар ҳам, ҳеч қачон рўзгорга пахта ёғи аралаштирмаганлар, “онангга ёқмайди, кўй ёғи қувват бўлади”, дердилар. Онам юклик бўлса, тинмай сут-қаймоқ ташир, “сут онанинг ҳам, боланинг ҳам миждозини тозалайди”, деб таъкидлаб кўярдилар.

Эсимни танибманки, қиш келса, чўян печка ишлатардик. Саҳарлаб олов ёқиш, кўмир келтириш, тутантирик тайёрлаш каби ишларни ҳеч қачон онамга бермаганлар... Рўзгорнинг жами ўпирилган жойларини дадамнинг меҳр-садоқати тўлдириб тургани учунми, онамдан бирон оғиз ўксиш, армон сўзларини эшитмаганман. Аксинча, ҳадегандя: “Бугунги кун яхши ўтди, эртага ё раззоқ!” — деб кўярдилар.

Болага онанинг тафти жон озиғи бўлгани каби, аёлга жуфтининг меҳри бамисоли соф ҳаво экан...

Кўли юпқагина дадам билан онам гўё давлатманд эди. Дадам ҳаётдан кетди, гўё онамнинг салтанати ҳам кетди. Тўрт тарафни тўлдирган, бир гапириб, ўн куладиган онам тиниб-тиниб қолди, гўё унинг бари шодмонлиги ҳам дадамга эргашиб кетди. Онам кўз ёш тўкиб йиғламади, “оҳ, чолим ундоғ эди, бундоғ эди”, деб саннамади ҳам. Жимиб қолди, холос. Биз онамнинг мазорларга чироқ ёқиб, тиланиб топган, жонча суйган болалари бўлсак-да, дадамнинг ўрнини босолмадик. Кўп ўтмай, ҳеч кимга маслаҳат солмай, дадамнинг орқасидан онамнинг ўзи ҳам кетди. Гўдак каби эргашиб кетди...

* * *

Эру аёл бирга яшайверса, бир-бирига қовурғадай пайваста бўлиб кетар экан. Отамдан кейин жимибгина қолган онам баъзан-баъзан тиззасига бир шапати урарди-да: “Вой, ўлмай ўлсин отанг-а!” деб қўярди.

У шундоқ деркан, кўзига ёш келмас, аммо ичи қовжираб, тутаб турганини шундоққина кўрса бўларди. Во дариг, дейман бугун, бу: “Сенсиз қандай яшайман энди”, дегани экан. “Мана, изингдан кетар бўлдим, нега мени эргаштириб кетяпсан”, дегани экан! “Сен ўлмасанг, мен ҳам ўлмасдим”, деб бўзлаб бораётган онам экан у.

Ўғли эргашмади отамнинг кетидан, бир дона, суюмли қизи — менинг кўлимдан келмади эргашиб кетиш! Онамгина кета олди, онамгина ...

Эҳ, йигитларжон-а, қизингиздан ҳам, ўғлингиздан ҳам аввал аёлингизни денг! Ундан бошқа вафодорингиз йўқ, йўқ, йўқ...

* * *

Рўзгор деганнинг сеҳри бор. Жонингни ҳамма ипини ўзига боғлаб туради, сени сочилгани қўймайди. Ерда бўлсанг ҳам, кўкда бўлсанг ҳам, боғи Эрам қўйнида ҳам, э булар ўтаверсин, ҳатто ота-онангнинг бағридан ҳам имлаб, қора қозонинг жойлашган остонага тинмай чақириб туради. Бировнинг кошонасида михнинг тепасида ўтиргандай ўтириб, ўзингнинг куябангда ҳамма чигилинг ёзилиб яйрайсан...

Бир ҳикоя эшитиб эдим: тоғлик қишлоқда бир кечаси олатасир бўлибди, тўполон тингач, қарашса, қишлоқнинг гўзал бир қизи йўқ эмиш. Уни кимдир олиб қочган, деган гап тарқалибди. У қизнинг отаси, олтовлон акалари обдан излаб, тополмабдилар. Ғамдан букилган ота ўлими олдидан ўғилларига васият қилиб, сингилларини албатта топишни тайинлабди.

Йиллар ўтибди. Акалари қидиришни давом эттирибдилар. Кунлардан бир кун қиз топилибди! Катта ғор оғзида ўтирибди эмиш, ёнида баҳайбат бир айиқ, атрофида эса ярми айиқ, ярми одам йккита болача ўйнаб юрибди эмиш. Акаларини кўрган сингил талпиниб югурса, айиқ йўлини тўсармиш,

акалар яқинлашай деса, уларга ҳамла қилар эмиш. Айиқчалар ҳам қизнинг оёғига ёпишиб олганмиш. Оғалари мажбур бўлиб айиқ ва айиқчаларни отиб ўлдирибдилар ва сингилларини уйга олиб келибдилар. Улар мамнун, ота васияти бажарилди, аммо ишнинг энг ёмони энди бошланибди... Қиз кунда тонг қоронғисида томга чиқиб олиб, тоғ томонга термилганча нола бошлармиш:

Хунук бўлса ҳам, болам эди-ё...

Айиқ бўлса ҳам, эрим эди-ё...

Унгур бўлса ҳам, уйим эди-ё...

Аёлнинг фақат Худогагина аён дунёси бу...

* * *

Бирга ишлайдиган ходимимизнинг катта онаси, саксондан ошган Ҳамрохон аянинг мента ихлосманд эканлигини эшитиб юрардим. Бир кун телефонда тўғри келиб қолдим-да, ҳол-аҳвол сўрашувдан кейин: “Сизни зиёрат қилгани ўтмоқчиман”, дедим. Аянинг қувонганини ва негадир тараддудланганини ҳам сездим.

— Қанийди, онам келгандай бўларди. Аммо сизга баҳорлар ярашади-да! Келсангиз, олчамиз гуллаганда келинг, айланай, — деди.

Аёл юзга кирса ҳам аёл! Биладан, улар турадиган жойлар Тошкентнинг бузиладиган эски маҳаллалари эди. Қишда, айниқса, қарамай қўйилган девор-дарийёнлар гариб кўринар, кампир шунинг учун хижолатлик чекмакда эди. Умр бўйи рўзгорини ўзини атрофга текислаб кўрсатишга уриниб ўтган аёлнинг безовталиги эди бу. Саксонга кирганда ҳам ўзига қўйилган баҳонинг пасайишини хоҳламаган аёл ОРИЯТИ эди бу. Мен бу гапдан ҳатто завқландим ва бостириб бормадим. Баҳор келди, бу фасл бою камбағални бир хилда сийлайди: аянинг ҳовлиси ҳам келин тушган уйдай бўлибди, қуюқ гуллаган олчалар ўровида кўримсиз жойлар ҳам билинмай кетган. Аммо минг додки, олча гулга киргунча Ҳамрохон ая оламдан ўтди. Ўшанда аёллик қилмай, нима бўлса бўлар, келаверинг деганда, кўришиб қолардим...

Ховлига келиб турибману: “Мана, аяжон, олчангиз гуллаганда келдим, ваъдамни бажардим. Ўзингизни тополмасам ҳам, айтганингиз бўлди — мени чамандай гуллаган олчаларингиз кутиб олди, — дейди юрагим пичирлаб. — Гуллаган ховлингиз мунча чиройли!” — дейман яна атайи овозимни чиқариб. Худди руҳи эшитиб тургандай ва шод бўлаётгандай ўзимни юпатаман.

* * *

У аёлнинг эркаги кўтариб-кўтариб келарди. Ўғли ҳам топармон-тутармон. Лекин бу оилада 8 март, ҳайит деган нарса йўқ эди. Аёл ҳам бунга кўникиб кетган. Аммо ёшига ёш кўшилдими, ё болаларидан кўли бўшаб, хотин-халажга аралашгач, ўзини уларга солиштириб кўрдими, ҳайтовур, юрагининг четида менинг эркакларим нега безътибор, деган оғриққа ўхшаш нарса уйғонди.

“Байрамга неча кун қолганини санай бошладим, — дейди аёл, — 7 март бўлди, ҳеч ким индамайди, 8 март бўлди, жимлик. Туш бўлди — садо йўқ, кеч кирди, вужудим билан тиланиб турибман: на эр, на ўғил байрамдан оғиз очдилар. Кечки овқатга ўтирдик, кутяпман. Қайдандир таомлар орасига бир коса толқон ҳам хонтахтага қўйилган экан. Косага энгашиб гўё толқон еяпман, аммо унсиз йиғлаяпман. Овозим чиқиб кетмасин деб, зўр бериб, бир коса толқонни қандай тугатганимни билмайман”. Аёлнинг кўз ёши юзини ювар экан, илжайишга ҳаракат қилиб кўшиб кўяди: “Пасткашлигимни қаранг, табрикламади, учта гуя илинмади, деб шунча куйибман-а! Феълим ёмон шекилли-да ўзимнинг!”

Айланай сиздан, ўксук ойим, нега андиша қиласиз?! Сиз бу безавқ, беҳафсала жуфтингизни оилали тўралар қаторига ўтқаздингиз, ўғил-қизлик бойвачча қилдингиз. Юрса йўлини супурдингиз, ҳимарилиб кўлига сочиқ тутдингиз, доимо таомнинг иссиғини, каломнинг ширинини илиндингиз. Камини тўлдирдингиз. Бу фидолик эвазига ўзингизни кунбақун сўлдирдингиз. Унинг кўлига гулдай бўлиб келган эдингиз, камондай эгилиб бормоқдасиз! Анови ўғлондан койинманг — отасига қараб иш тутади-да! Сиз улардан от билан туя сўраяпсизми?! Тилло бахт сўраяпсизми?! Атиги бир дастагина гулнинг илинжида мўлтираб турибсиз! Учтагина

гул билан бахтиёр бўлардим, деб бағрингиз сизиб турибди. Армонли ойим, ўйламангки, бу сўппайган эркагингиз нокас эмас аслида, сиздан пул, мол қизганмайди. Фақат худо беҳабар, холос, ношукр, холос. Сизни уларга Аллоҳ берган неъмат эканлигингизни, одатда ўзига берилган неъматни асраш, унинг учун шукрона айтиш фарз эканлигини билса, бундоқ қилмасди балки.

Худодан уларга иймон ва зийраклик тилайлик. Аёл учун фарзанддан буюрган бахт ярим давлат эканлиги, эрдан кўрилган меҳр эса бутун, ҳақиқий бахт эканлигини эркаклар қайдан билсинлар!

* * *

Эркак учун ҳам, аёл учун ҳам энг оғир гуноҳ — зинодир. Никоҳ осмонийдир, умр йўлдошлик Аллоҳ тузган уюшмадир. Зино — покиза никоҳ, пок фарзанд, оҳорли остонангиз, ҳалол ризқингизу тоза вужудингизга босилган нопок тамғадир! Энди сиз барака топмайсиз. Энди бу ёғига тишингизни тишингизга кўйишингиз шарт! Боиси, йиллар гириллаб ўтади кетади ва огоҳ бўлингки, қисматингизда ўғлингиз ёки қизингизнинг сиз қилган хатони ҳеч йўқ бир марта қилиши бордир. Бир изтироб чекишингиз бор. Сиз Аллоҳнинг олий неъматини эдингиз, ўзингизни асролмадингиз. Жавобини берасиз энди. Ачинарлиси шуки, ўша инсонлар Аллоҳ уларни роса ёрлақаганда: кўрки тўлиб, имконлари кўпайиб, атрофга бўйи кўринганда шу гуноҳга қўл уриб қўядилар. У неъматларнинг уволи тутмасинми?

Хўш, сўзимиз аёл хусусида эди: аслида, зино қилган эркагу аёлнинг баҳоси бир хил. Аммо шу хунук хато ичра ҳам аёл эркакдан кўра дурустроқдир — айниган эркак топганини кўчага сочади, совуриб келади. Аёл бадномлик қилса-да, топганини уйига ташийди. Гуноҳ денгизи ичида ҳам юрагининг бир чети: “Мен болам учун жавобгарман”, деб чинқариб туради!

* * *

Рўзғор — тилдагию феълдаги пардозни силкиб, аслингизни юзага чиқариб қўядиган синов. Рўзғордан асли тозаларгина роҳат ола биладилар, иймони бутунларгина унинг чиройли томонларини кашф эта биладилар.

Рўзгоридан кетибди, умр йўлдошига кўнгилсиз бўлиб, болаларини ташлаб, бошқа турмуш курибди, деган гаплар асосан эркаклар ҳақидадир. Уларнинг барини рўкач қиладиган армонлари бор: аёли кўримсиз ёки тили ёмон, ё ивирсиқ, ё касал! Энди армон билан ўтиб кетмаслик учун ўз монандини қидириб қолибди эмиш! Ёки жуда инсофли бўлса, икки рўзгорни баравар олиб борар эмиш! Бу гапларни энсамиз қотибгина эшитамизу, лекин сапчиб тушмаймиз, этимиз увушмайди. Ҳатто менинг ўзим ҳам бир кун радиодан гапиряпман: “Жувонмарг эркак ҳам яхши хотиндан кетиб қолмайди-да”, деб!

Аслида-чи? Эркакнинг таъбидан кўра нафислигу назокат, хиною мушк-анбар ичра бўлган аёлнинг таъби юз бора нозикроқ эмасми? Аёлда кўнгил йўқми, унда суйиб яшашга эҳтиёж, яйрашга иштиёқ йўқми? Сиз ўйлайсизки, аёлни танлаб севиладигу эркакнинг яхшисию ёмони — ёппасига севилишга муносибми? Овози дарвозадан чиқмай, бировга шикоят қилмай яшаётган аёл борки, ҳаммаси бахтлими? “Дадаси, дадаси”, деб мулозамат қилаётган, жуфтининг кўнглига бисёр қараётган аёлки эрини яхши кўрадимми?

Йигитларжон, атрофингизда майда ишларни қилиб, сизга ёққан-ёқмаган майда гапларни гапириб юрган аёл рўзгорга муносабат масаласида сиздан кўра юз бора яхлитроқ, йирикроқдир. Не-не аёллар эрларини кўргани кўзи бўлмаса ҳам, туғилиб қолган болалар ҳаққи, уларнинг отасиз ўксимаслиги учун тош тишлаб, чидаб яшайдилар. Ҳар гал эрларидан кўнгил совиб, армон юракларини юмдалаганда, жавдираган болаларига кўзи тушган заҳоти, ток ургандай хижолат терига ботадилар: “Ўғиллик, қизлик бўлганимда эрим менга ёқадими, йўқми дейиш енгилтаклик, бачканалик эмасми, орият эмасми”, дея ўзларини суд қиладилар. Ундай аёл дили музлаб турса ҳам, атайи овоз чиқариб: “Мен жуфтимни яхши кўраман, шунинг учун унга ихлос билан таом пиширяпман, ишдан келишини зориқиб кутяпман, уни ёқтирганим учун ясаниб-тусаниб кўриняпман, мен энг бахтли аёлман, шунинг учун уйим-жойим деб ўтирибман”, дея тинмай ўзини ишонтириб яшайди. Атрофдагиларни ҳам ишонтиради.

Сиз ўйламангки, аёл эркакка зор, эркак бўлмаса боласини боқолмайди, тирикчилиги ўтмайди деб! Болаларига кўшиб

эрини ҳам боқаётган, рўзгорини тишида тишлаб ўтаётган аёлларни ўзингиз ҳам ҳар қадамда кўриб турибсиз.

Дуо қилайликки, илоҳим, аёлларингиз сизни севиб яшасинлар. Бир мартагина бериладиган умрда сиз тирик туриб, сизнинг ёнингизда юракларида армон тошини кўтариб ўтмасинлар. Қиз куёвники бўлиб кетар экан, ўғил келинники. Набиралар, минг суймайлик, ғаниматдир — аёлингизнинг ёнида сиздан бошқа ҳеч ким қолмаётир. Остонангизни ялаб, фақат сизнинг болангизни боқиб, азиятини тортиб, сизнинг яқинларингизнинг хизматини қилиб, умрини сизга қурбонлик қилиб ўтса ҳам, шу жафокашга жилла ёқай, деб уринмайсизми?

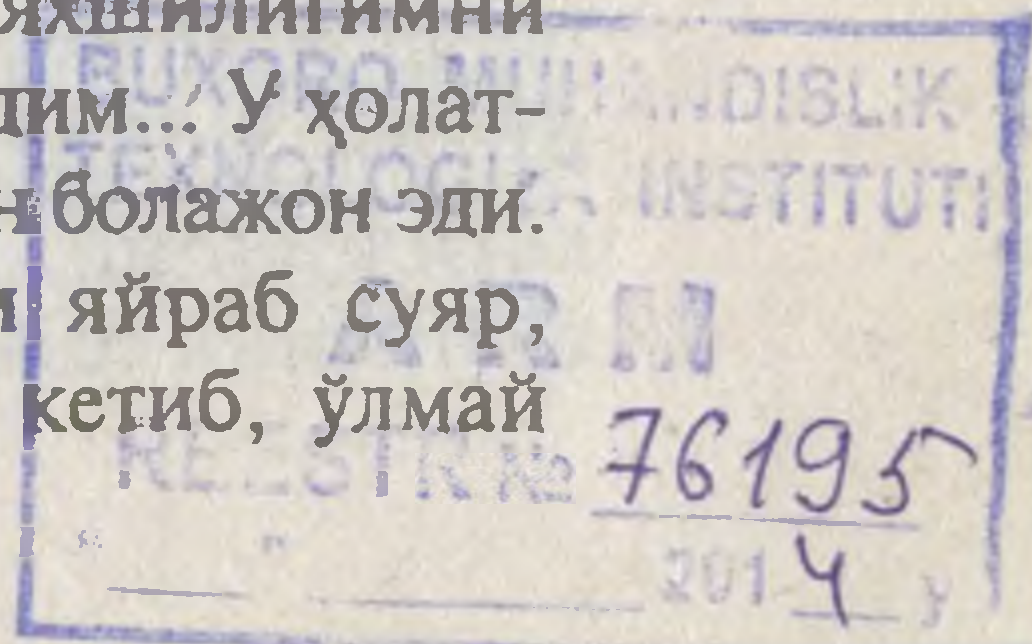
Йўқотишларнинг ўрнини босай, демайсизми? Ундан олаётган мурувватлар ҳаққи ўзингизни қарздор ҳис қилмайсизми? “Кўнглимдагидай бўлмаса ҳам, болаларимнинг отасида”, деб ўтиб бораяпти аёл.

Ёмон бўлса ҳам, болаларимнинг онаси-да, дейиш ҳар доим ҳам кўлингиздан келяптими, йигитларжон?

* * *

Аёллик дунёси ажойиботхона — ёқангни ушлаб томоша қиласан.

Турмай-турмай турган бола бўлсам ҳам, эслаб кўрсам, онам мени ҳеч қачон эркалаб суймаган, кучоқлаб ўпмаган экан. Гоҳи-гоҳи ўксиган пайтларим ҳам бўлган... Оилада катта фарзанд бўлганим бонс, катта боламиз ўғил бўлмади, дея ота-онам ўксимасини учун, ёшлигимдан ўғилнинг уддасини кўрсатмоққа, дадамнинг юкини ўғлонларча кўлидан олмоққа уриниб, ўғил фарзанд мағзини берай деб, тиришиб-тирмашиб ўтдим. Бу атрофга ҳам сезилса керак, бир куни кўшни ая: “Болани сиз туғибсиз-да, Эргашхон ая, қанийди меникиларнинг ҳеч йўқ биттаси шу қизингизга ўхшаса”, — деди. Онамга бу гап ёқмади. “У бизга нима қилиб кўйибдики, шундай дейсиз?” — деди қовоқларини уйиб. Юрагим музлаб қолди. Изза тортдим. Онам бўла туриб шунча яхшилигимни билмади-я, деб бир қанча муддат оғриниб юрдим... У ҳолатларнинг мағзини энди чақяпман. Онам табиатан болажон эди. Кўни-кўшниларининг болаларини юраклари яйраб суяр, байтлар тўқиб эркалатар эди. Олти боласи кетиб, ўлмай

қолгани бўлсаму мени яхши кўрмасмиди дейсиз! Ўпиб-кучоқлагиси, фарзандининг ҳиди билан яйрагиси келмасмиди дейсиз?! Энди-энди билсам, жуда-жуда хоҳлар экан, фақат ўзини тийиб яшаб ўтибди. Кўзини кўзимдан, ўзини ўзимдан олиб қочган онажоним, мени тил келиб эркалатса, Аллоҳнинг қаҳри келадигандай, Иброҳим Адҳам қиссаси бошига тушадигандай, биттагина боласидан ҳам айрилиб қолаётгандай бўларкан. Биров мени мақтаса ҳам шунинг учун безиллар, кўз тегиб қолмасайди, деб қовурилиб турар экан.

Ўлганларига-ку, хўп куйди, тирик қолганига ҳам суюнишга кўрқиб ўтган онам-а.

* * *

СЎЗ аёл дунёсининг жавоҳири, ўрни келганда, кескир қиличидир. Сўз аёлнинг тилида гуҳарга айланади — уни доналаб териб, юракларида йиллар асраб, эслаб юрадилар. Аёлнинг шикаста овози билан айтилган сўз куйдир — вужудингиз мумдай эрийди. Яхшилаб эсланг, сиз қачон жаҳлдан тушасиз — фақат аёлнинг сўзи билан! Яқинларингизни қачон йўқлаб қоласиз — онангизнинг, аёлингизнинг, опа-синглингизнинг сўзий ишораси билан!

Аммо йигитларжон, бировнинг фаолиятини, ўйларини, феълларини ўзгартирадиган сўзни топиш осон бўлибдими?! Бундай кучли сўзни топиш учун аёлнинг бошида ақл кони, қалбида меҳр денгизи бўлиши керак. Томирида қон эмас, зийраклик, хушёрлик айланиши керак. Ҳар бир хужайрасининг қулоғи бўлиши керак ва аёл мисли говвос бўлиб ҳар дақиқада ўз ички имконида керакли маънавий озукани топиб, сизга узата олиши керак. Худди сахнадаги артист каби бир умр ўзининг ҳамма ҳаракатига сизни ишонтириши керак. Ёнингиздаги сизга ёққан ва ёқмаган аёлингиз шу тарзда яшаб ўтяпти. Унинг ана шундай, сиз билмаган ички қудрати бордир.

Топиб гапирган одам, ёқиб гапирганки, одам ақлан ўткирдир, маънан бақувватдир. Сўз — кишининг кимлигини билдирадиган ҳужжат. Аёл зоти бу неъматдан шу қадар усталик билан фойдаланадики, унинг сўзи билан арслонлар енгилганини, майдалар йириклашганини, ёмонлар яхши бўлганини сезмай қолади.

Аёл лутфи, аёл муомаласи шоҳларни-да мот қилган, оламшумул ҳайратларга сабаб бўлган. Шоира Нодирабегимни эсланг. Умархон билан ораларида гап қочадию сархуш ҳолатда бўлган хон: “Керакли нарсаларингизни олиб Андижонга кетинг”, деб юборганини билмай қолади. Зийрак малика ақли билан иш тутати ва ширакайф ҳолда ухлаб қолган Умархонни кўрпага ўраб аравага ётқиздирадию Андижонга йўл олади. Манзилга етай деганда, хон ўзига келади ва маликага: “Бу не ҳол”, — дейди. “Керакли нарсангизни олиб, отангизникига кет, — дедингиз. — Сизнинг амрингиз вожиб, ҳазратим! Менинг ёлғиз керагим ўзингизсиз, мана олиб кетяпман”, — дея лутф қилади. Масрур ва мот бўлган Умархон отнинг жиловини Қўқонга бурдирган экан...

Турон тарихида бундай мисоллар анчагина: Рай ҳукмрони Фахриддин Давло вафот этади. Султон Маҳмуд Ғазнавий (998—1030) бу юртни ўз ихтиёрига олмоқчи бўлади. Рай салтанатини кичик ўғли номидан марҳумнинг аёли Саида Хотун бошқараётган эди. Бир умр бу мамлакатга иштиёқманд бўлган Султон Маҳмуд Ғазнавий Саида Хотунга нома юборди. Унда: “Юртингни яхшилик билан менга топшир, жума намози хутбасига номимни қўшиб ўқиттир ва менинг исмим битилган танга зарб қилдир, йўқса, ерингни босиб олиб халқингни хонавайрон қиламан”, деб ёзилган экан. Энди Саида Хотуннинг жавобини эшитинг: “Мен сизни султонлар ичида энг доноси ва марди деб биламан. Менинг эрим Фахриддин Давло сизнинг ҳужум қилишингиздан доим хавотирда турар эди. Эрим вафотидан кейин мен бу масалада хотиржам тортдим. Чунки сиздай ақли ҳукмрон хотин киши билан жангга киришишни ўзига эп кўрмаса керак. Аммо мен жангдан қочмайман, лекин шуни айтайки, шернинг эркагигина эмас, урғочиси ҳам хавфлидур. Иккидан бири бўлади. Ё сиз енгасиз, ё мен. Агар ғолиб келсангиз-да, бу сизга саодат келтирмагай, сабаби хотин киши билан жанг қилиб, музаффар бўлган эркакни тарих мардлар қаторига ёзмагай. Мабодо мен енгсам, сиздай доврўқли султоннинг хотин кишига енгилиб ўтириши, сиз учун яна уятли бўлур”. Хатни олиб қўшни хоқон лол бўлибдию шаштидан қайтибди ва Саида Хотун оламдан ўтгунча, ўтгиз тўққиз йил давомида Райга ҳужум қилмабди. Қарабсизки, аёлнинг топиб айтган сўзи билан халқаро урушлар олди олинибди.

* * *

Дадамнинг онаси — Хадича онам қазо қилганларида саксон тўрт ёшда эканлар ва харидорга тикиб тайёрлаб қўйган учта чопонлари тугуглик қолган экан. Ҳануз доғ қолиб, ўйлайман: олти боласи аравасини ўзи тортиб кетган бўлса, ёши тўқсонни қоралаб қолган бўлса, игнанинг тешигига термилиб зарилми эди?

Тасаннолар айтасан аёл зотига! Аллоҳ яратган неъматлар ичида дурдонаси аёл! Унинг саксон ёшидаги ҳаракатларида ҳам хислат ва ибрат бордир: тўрт танга бўлса ҳам пул топай, келин-кертакка малолим келмасин деганими у? Мана, меҳнат қилиш, яратиш қўлимдан келяпти, ҳали яроқсиз бўлганим йўқ, демак, ўлмайман деб ўзини овутганими? Ўлимлитимнинг бир қисмини ўз қўлим билан тайёрлаб қўяй. Кетишимнинг юки енгилроқ бўлсин, деган ҳаракатими? Ёки бир-икки сўм ғамласам, болаларимнинг қўли калтароғи келса, тутқазаман деган безовталигим? Онаизор-а...

...Она то ўлгунча болам, деб бўзлаб ўтаркан, бевафо бола эса онасидан айрилгачгина “онам” лашни бошларкан...

* * *

Укаларимга мурувват қилганим сари, онам расмана койинар ва қаттиқ оғриниб: “Унақа бошвоқсиз бўлмагин, болам! Эртага ҳам кунинг бор, бир этак боланг бўлса! Эсингда бўлсин, жигар жигардир. Асли вафо боладан онага, онадан болага!” дер эдилар нуқул.

Одил онам, адолатли онам! Ахир берсам, унинг боласига беряпман-ку! Ўзига керак ва ёқиб турган нарсадан мени деб воз кеча олган, ўзи оч қолиб, мени тўқ бўлишимни истаган онам!

Жонини сенлаб, боласини сизлаган Ҳазрати аёл бу!

* * *

“Турмай-турмай турган бола бўлганим учун ўлгудай эрка, шўх қизалоқ эдим, — деб айтиб берарди онам, — тўполончилигимдан қизлар мени тўпига қўшмас, ўғил болалар билан жуда иқим чиқишар эди. Энг яқин ўртоғим Омонжон эди. У мени ҳеч хафа қилмас, уришсак ҳам биринчи бўлиб ярашар

эди. Улғайганда ҳам ҳаммага маъкул йигит бўлди. Ва жуда чиройли қизга уйланди. Улар эртақдагидек келин-куёв бўлишган эди. Бир ойлик куёв Омонжонни урушга чақирдилар. Унинг кетар пайтида бутун маҳалла гузаргача эргашиб борганди.

...Келинчаги ёмон куйди. Олти ойгача ўрнини йиғмади. Гоҳида деразасидан аста мўралардим. У қалин солинган шоҳи кўрпалар устида тиззасини кучоқлаганча ўтирар ва юм-юм йиғларди. Деразанинг ортида эса унинг ҳолига мен йиғлар эдим. “Эй худо, ҳеч йўқ, унинг Омонжони қайтсин”, — дея тилардим... — Кетганларнинг кўпи қайтди, Омонжон қайтмади. Ўртоқжоним Омонжон-а”, — деб худди уни кеча кузатгандай дийдалари эриб йиғларди онам...

Тоифамдан минг айланиб, минг ўргилиб айтаманки, дунёда энг гўзал, энг маъсум ва энг Буюк мавжудот — йўл қараган аёллардир!

* * *

Онамнинг онаси — Тухфахон энам кўли гул аёл эди. Чарх йигириб ўтирганлари, кашта тикканларини эслайман. У кишим мен ўн ёшлигимда қазо қилганлар. Ўша пайтдан то тўйимгача онам ҳар сандиқ очганларида қизил сатинга қайтарма чок билан нақшлар тикилган жойнамозни авайлаб олар ва силаб-силаб: “Энанг сенга атаб тиккан, болам”, деб кўярдилар.

Энам нега менга чойшаб ёки кўйлак эмас, жойнамоз тикиб қолдирди, дея ўйлайман. Илмли аёл эди энам, оғир карвон, майиздек аёл эди... Энам қолдирган фалсафани уқришга ҳаракат қиламан: кўлларимнинг изи боламнинг боласи пойида турсин, дегани эканми! Набирамнинг бош кўядиган жойига гуллар тикиб кўяй деганми ё! Сўрасанг, Аллоҳдан сўрагин, бош урсанг, фақат Аллоҳга юкингин дея, жойнамоз қолдириб кетганмикан?! Ё “Худони таниган ўзини танийди” ишорасини бериб кетдими, дея хаёл қиламан...

* * *

Бир ўртоғимнинг онаси эрта оламдан ўтди. Ўн боланинг учтаси жойланиб, еттитаси хом қолди. Оталарини фарзанд кўрмаган ёшгина аёлга уйлаб кўйдилар. Болалар ичлари тўкилиб

турса ҳам, чехра очиб кутиб олдилар. Аёл ҳам уларнинг ўтидан кириб, кулидан чиқиб, бу хонадонга қовушди-қолди.

...Ҳар борганимда, барибир, бу аёлни зимдан кузатаман ва баъзан тонг қоламан. Эски қадрдонлар келди дегунча, ўртоғимнинг отаси (менга устоз бўлар эдилар) қазо қилган аёлини эслаб кўз ёши қиларди. Янги аёли эса ёнида ўтирганча жимгина тинглар ва эридан кўра кўпроқ ёш тўкар эди. Гўё ўлган аёл унинг эгачиси ё онасидай!

Уйининг тўрига эри билан кундошининг катта суратини илиб қўйган. Баъзан холис суҳбатлашиб қолсак, суратга имлаб: “Ўрнини менга бўшатиб кетган мард ойим-да, бу! Болам йўқ, деб йиғлайверма, этагингни болага тўлдириб юбораман, деб камимни тўлдириб, роҳатини менга ташлаб кетган ойим-да, бу!” — дейди-ю, кўзининг ёши юзини ювади.

Қолган етти болани жойлашда ҳам тўққан онасидай куймаланди. Ҳар тўй, ҳар маъракада фарзандлар оналарини эслаб, хомуш тортсалар, мумдай оқиб: “Ўлмай юрса бўлмасмиди” деб, кўрмаган кундошига йиғи солиб ўтиради.

Аллоҳ шу болалар билан овунтирсин уни! Ҳазрати Аёл бу.

* * *

Улғайиб қолган бир киши кўз ёшларини арта-арта ҳол сўраган одамга ҳасрат қиляпти эмиш: “Эй, биродар, турмушим бекаму кўст, фарзандлар солиҳ, емак-ичмак етиб-ортади, фақат, фақат, — дермиш у ва бош чайқаганча шифтга ишора қилармиш, — чироқ йўқ фақат, чироқ!”

У кишининг аёли қазо қилган экан. Йигитларжон, ҳеч бир эркакнинг чироғи ўчмасин!..

* * *

“Отаси яхши — биттаси яхши, онаси яхши — ҳаммаси яхши” деган гап бор. Жами фазлу афзаллик аввало аёлдан бошланмоғи шарт.

Мардлик, тантилик, лафзда туриш каби хислатлар аёл тоифасида кучлироқдир: севгисини яширин асраш — мардлик; шайтоннинг йўлига юрмай, шарму ҳаё билан туриш — мардлик; ҳамиша ўзини камтар ва синиқ тутиш — мардлик; биринчи бўлиб кечириш, оиладаги пасту баланд ишларга

ўзини жавобгар ҳис қилиш, ҳаммага парвона бўлиш — ўн марта мардлик ва тантилик; боласини кўрмай кетган, боласини ҳатто соғинмайдиган эркак сон мингта, аммо бир боладан тортиб, ўнга болагача бўлган юкни аёл жони билан якка ўзи кўтариб яшаш — олий даражадаги мардлик ва тантиликдир! Лафзи ҳалоллик ва мардликни эркаклар аёллардан ўргансин!

* * *

Аёлнинг бахти нимада? Бола эмизиб ўтирган аёл дунёда энг бахтли аёлдир. Дарвозадан кириб келаётган эркак аёлнинг жуфти эмас, мисли йўқ толедир! Берилиб кўйлакча тикаётган, куймаланиб кулча ёпаётган аёлнинг наздида ўзидан саодатмандроқ киши йўқ. Аёл атрофидагилардан катта харажат, улкан фидоликни сўрамайди: унга меҳр билан тикилиб қўйсангиз ва “борлигинг қандай яхши-я”, деган лутфни астойдил деб қўйсангиз бўлди. Аёл чор тарафга меҳрини, меҳнатини, ҳуснини, жонини аямай сочиб боради, аммо ҳаргиз таъна қилмайди, қайтим сўрамайди. У бутун дунё унга мукофот тутиб турса қарамаслиги, унинг шаънига олтин ҳайкаллар ўрнатсалар севинмаслиги мумкин, аммо у юракларининг ўртаси билан фақат жуфтидангина совға кутади, битта тароқчалик бўлса-да эътибор кутади. Эркакнинг кўлидан совға олаётган аёл, ҳайитлик олаётган боладан-да бахтиёрдир! Аёлига бир дурра ёйинки арзон кавуш бўлса-да совға қилган эркак унга жаҳон банкини берган каби ризолик олади. Шундай, азизим, АЁЛ ўзининг асил баҳосини билмай ўтаётган БУЮКЛИКдир...

* * *

Унинг исми ва мижози аёл, унинг бахти ўша иқлимни асрай билишида. Дунёга аёл бўлиб келиб, аёлдай яшаб ўтишида! Тани-жони соғ бўлса, олов ёқадиган ўз ўчоғи, бошидан чакка ўтмагудай ўз бошпанаси, бир кафт бўлса-да унга ненидир илиниб, унга интилиб эшикдан кириб келадиган эркаги, қиздир, ўғилдир, ёқасига чирмашиб турадиган бир жон парчаси бор бўлса, бўлди, аёлнинг вужудини тўлдириб, тиндириб турадиган бахти шу! Аллоҳ ҳар бир аёлга шундай яшаб ўтиш имконини берсин!

Аёл — аёл эмас, рўзгор деган ғор ичида, оила аталган довулли, чақинли фасл ичида ҳамиша титраб тургувчи, шунда ҳам муаттар бўйларини сочавергувчи, тўрт томонга эгилиб, букилавергувчи, аммо негадир ҳеч синмагувчи бир гулдир! Ҳаргиз “керак эмассан” дея кўрманг унга! “Ким бўлиб қолибсан?” деб юборманг! Бир қадди ниҳоли билан пойингизга чаман файзини тўшаб турибди, ногаҳонда товонингиз билан эзиб кўйманг уни! Сизнинг хатоларга тўла шу туришингиздан бахт куйини яратаман деб қошингизга келди, унинг янгроқ торларини узиб кўйманг яна! “Мен чиройлимасман, бегим!” — деса, ёлғондан бўлса-да, “Ундоғ дема, ойимсан!” — денг! “Сизни рози қилолмаяпман”, — деб уқаланса, “Йўқ, аввал мен сен рози бўладиган ишлар қилай!” — дея фидойи кўрсатинг ўзингизни! Унинг дунёга сизмас бахти шу! Унинг сиздан сўраб тургани шугина, холос!

* * *

Бугунги аёлнинг аҳволи яхши эмас. У эркакдан бир қадам илгарилаб кетди. Ҳали кетмонга, ҳали игнага, ҳали бозор халтасига осилиб, рўзгор юритиш дардида қолди. Эркагидан илгарилаб кетиш ўзбек аёлига ҳеч қачон роҳат бағишлаган эмас. Биз болаларимизга отасини устувор кўрсатиб, унга эргаштириб тарбия бериш билан рўзгорни бутун ушлаб келганмиз. Бугунги эркак аёлию боласига муносабат борасида ҳам, тирикчилик қилиш борасида ҳам суст кетди. Натижада аёлда зўриқиш пайдо бўлди. Ўқитувчи аёлми, шифокор аёлми, уй бекасими, эътибор билан қарасангиз, ҳаммаси жисмонан толиққан. Емак-киймаклари етарли бўлганлари ҳам руҳан чарчаган. Ўзбекнинг эркаги ориятли, бир сўзли, ғайратли, қўли гул, рўзгорпарвар бўлгучи эди, аслига қайтиши шарт! Ахир, оила тутиш маънавияти деярли йўқ бўлди! Эри суямаган, ўғли асрамаган аёлнинг кими бор? Аёлни асраш ҳам сиёсатдир. Ҳар галги гапимни яна айтгим келади: миллатнинг сифат белгисини аёл таъминлайди. Унинг жисминини ҳам, кайфиятини ҳам бутун асраш лозим.

Менга бот-бот “сиз қандай аёлни замонавий деб биласиз?” деган савол билан юзланадилар. Ўзи яшаб турган замон ва маконнинг афзалликлари ва камчиликларини илғай олган, ўзига ва фарзандларига унинг хайрли ўзгаришларини тездан юқтириб, қусурларидан сақлай билган аёл — замонавий аёлдир.

Инсонда ген (ирсият) деган нарса бор. У ҳар бир миллатга Аллоҳдан берилган яшаш тарзидир. У бизнинг ички кўрғонимиздир, ташқи таъсир бостириб келаверади, тинмай сизга урилаверади. Аммо у фақат бир-икки қават этингизни забт эта олади, холос, ундан ичкари киролмайди. Ҳалиги ген деганимиз вужудингизда доимий ҳимоячи бўлиб яшайди. Яратганининг Ўзи инсонга жуда керак бўлган, юриш-туришини мувозанатга солиб турадиган бундай неъматларнинг йўқолиб кетишига асло йўл қўймайди, бандаси унга қарши минг уринсин, “султон суягини хорламас” лиги исбот бўлаверади.

Кишининг ёшига ёш қўшилган сари, чиқиб олган ҳамма чўққингдан тушиб, аслингга қайтгинг, яъни ота-бобонгнинг тутумини тутгинг, кенг уйларда, миллий кўйлақларда юргинг, қадимий куй-кўшиқларни эриб-эриб эшитгинг келиб қолар экан. Бу ўша — қонингдаги уйғоқ ген чақириқларидир!

Хулоса шуки, фарзандларининг ўзига ўзлигини таниттира олган, уларни асрлардан бери ўлмай келаётган, демак, йўқ бўлиб кетиши мумкин бўлмаган миллий кўникма, урфу одат ва қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаган аёл ҳам энг замонавий аёлдир!

Гоҳо ўз аёллигимнинг ёқасидан тутаман-да, ўзимни ўзим суд қиламан. ... Яқинда Самарқандни қайта зиёрат қилдим. Ҳазрат Имом Бухорий, Амир Темур бобомиз, Улуғбек Султон, Хўжа Аҳрори Валий, Махдум Аъзамларнинг пойида сел бўлиб ўтирдим. Улуғбек расадхонасига кириб ўтиргач... бўғзимга бир фарёд келдики! Ўзимни тутолмай қолдим. Бу фахр йиғиси, ҳайрат йиғиси эди! Бу қарздорлик, бу бурч йиғиси эди! Бир томирдан шунча улуғ унса, қандай томир, қандайин насл экан менинг аслим-а, дейман! Шундай

зотларни берган изларни босиб турибман, ўша шажаранинг давомиман, деб турибман. Аммо қаерим уларга ўхшадию қай ишим уларга ярашиқлик, деган андиша ёқамдан олади. Бу улуғлар изига арзон қадамларни солиб қўйдим. Тукқан болаларим қай баҳоли бўлди... каби изтироблар ичра қолдим. Миллат озод бўлди, миллатнинг қўлидан, дилидан кишан тушди. Энди ухлоқ томиримизни уйғотгин, Аллоҳ, дейман! Тафаккуримизни қўзғатгин, вужудларда ўзлик ҳужайраларини бодрокдай очилтириб юбор! Миллат боласининг бармоғини авж пардага сур, деган илтижолар тўкилади дилимдан.

Ўзбек ойим, мен уддаламаган ишни сиз қилинг, менинг бўйимдан сизники баланд бўлсин, овозингиз адл бўлсин, ўтинаман сиздан, ХХІ асрда ҳеч йўқ битта Улуғбек туғиб беринг! Ҳеч йўқ битта Беруний, битта Навоий, яна битта Тўмарис туғиб беринг! Бу тупроқлар уриб қўймасин бизни! Бу улуғларнинг руҳи суд қилмасин бизни. Ўзингизга айланинг энди, ўзбек ойимлар!

МЕН ЖУФТИМНИ ҚАНДАЙ АНГЛАДИМ?

* * *

Умр йўлдошим ғоят камгап, хокисор одам. Инсонийлик илми қандай бўлишини шу кишида кузатдим, уқдим. Ўнта бармоғи ўн хунарга мойил. Меҳнат деган нарсанинг, ғайрат деган нарсанинг сурати қанақа бўлади деса, шу одамни кўрсатса бўлар.

Мубтало бўлиб мутолаа қилишни ҳам шу одамда кўрдим. Уйимиздаги йиғилган бари китобни келтирган у. Болаларимнинг ҳамма саволларига жавоб топадиган ҳам у. Болалар уйида катта бўлгани, рус тилида ўқигани учун, ўзбек адабиётидан тўқис хабардор эмас, аммо рус, Оврўпо адабиётини, дунё тарихи, Осиё тарихини астойдил, бурро билишидан ҳамиша ҳайратланаман. У киши ҳеч қачон билган нарсаси ҳақида оғиз очмайди, ўрни, кези келганда ўзингиз фахмлаб қоласиз. Аммо энг яхши одам шу экан ҳам деманг. Унинг ботиний бутунлигига гап йўқ, лекин зоҳирида менинг тилим билан айтганда, “муздаккина”! Назокатли сўзларни, лутфни билмайди. Бетоб бўлсангиз, сизга қараб сарғайиб кетиши мумкин, аммо ҳол сўролмайди, совға олиб келишни билмайди...

Келинг, яхшиси, аёл кишининг ўз жуфти ҳақида бировга айтадиган ва айтмайдиган қандай кечинмалари, ўйлари бўлишини бир айтиб кўрай...

* * *

Дейман, ўзим ҳам шоир бўлганим учун ғалатиноқманми, тўйдан олдин, иккиланиб турган бир пайтимда, бу одамнинг айнан ўша йўнилмаган, совуққина жиҳатларини кўргач, розилик билдиргим келган. Биз бир-биримизни танимас эдик.

Яхши одамлар ўртага тушди, совчилар қатнови бошланди, куёв қаерладир мени кўрибди эмиш. Аммо мен куёвни кўролмай доғда эдим. Элчилари кўз очирмайди, ўзи йўқ. Бир куни журъатимни тўпладим-да, ишига кўнғироқ қилдим. Залворли овозда жавоб келди. Энди мени эшитсангиз: “Мен Турсунойман. Сиз ҳақингизда эшитдим, билдим, яхши одам экансиз. Мен қидирган одам бўлса, сизчалик бўлар. Аммо бир нарсага қойилмасман. Сиз кимга уйлансангиз барибир экан-да! Мен бошқа шаҳарда беш йил ўқиб келган бўлсам, тўғриманми, эғриманми, яхшиманми, ёмонманми, гапим қанақа, фаҳмим қанақа сиз учун аҳамияти йўқ экан-да! Бошингиз иккита бўлиб қолса бўлди экан-да!” ва... яна нималардир деб юбордим. Узоқ сукутдан кейин, овози титрабгина нима дейди денг?! “Э, мен... мен борар эдим, шу... шу десангиз, иш кўп (!)”, — дейди! Ўша заҳоти юрагим тиниклашди, бу ёмон одам эмас, дейди кўнглим ва хўп деганим бўлсин, деб кўйдим. Сабаби, бу гап покиза одамнинг — ҳали сийқалашмаган, аёллар билан ҳеч муомала қилмаган, уларга ёқишни ҳеч машқ қилиб кўрмаган, тоза одамнинг муомаласи эди...

* * *

Умр йўлдошим совға келтирмасди, дедим. Худди шундай. Мавриди келса, ҳеч йўқ сўз билан ҳам табрикламасди. Тўғрироғи, табриклай олмасди. Аммо ҳеч қачон ичимда ҳам, ташимда ҳам ортиқча ўксинган, хафа бўлган эмасман.

У киши маош олса, маълум бир жойга кўйиб кўяр ва торганибгина: “Ана у ерда пул бор”, деб мента огоҳлик берарди. Ҳозир ўйласам, биз ҳеч қачон бир-биримиздан қанча ойлик олдингиз ёки оласиз, деб сўрамаган эканмиз.

У киши байрамлар арафасида, айниқса, безовта бўлиб қолар ва йўғон овоз билан кўполгина қилиб: “Пул борлиги эсинглардами?” деб кўярди... Аёл ҳеч қачон совға сўрамайди, сўрагандан кейин келтирилган совға эса яйрайдиган жойга сингмайди. Аммо у бир умр арзондир, қимматдир жуфғининг совғасини ёш боладай яшнаб қабул этади ё унинг юпинида яшайди. Ўшанақа истаклар менда бўлмабдими дейсиз! Менинг ўрнимда бошқа аёл бўлса, кўнгли оғриниб ўтарди, эҳтимол. Менинг эса бундай қилишга ҳаққим йўқ эди. Эру аёлликда ҳамisha холис таҳлил жоиз — у шўрлик етимхонада ўсган бўлса! Ҳақиқат шуки,

меҳр кўрган, меҳрибонликнинг мазасини тотган одам меҳр кўрсата олади, меҳрибончилик қила олади. Мана, тўрт фарзанд катта қиляпмиз, лекин бирон марта дадасининг болаларни ўпганини, “ундоқ болам, бундоқ болам”, деб овоз чиқариб эркалатганини кўрмабман. У бу ишни қандоқ эпласинки, ўзи ота ардоғини кўрмаган, она эркалатишларига тўймай ўтган бўлса!

Унинг табрик, совға борасидаги ҳолатини ҳам тушунаман: совға олсаму аёлим кутганидан арзонроғини ёки номуносиброғини олиб қўйсам-чи, деб олмаса керак. Шунинг ўзи менга аталган буюк меҳр эмасми? Ҳеч йўқ пулини қўлимга тутмаганига сабаб, кутганидан кўра кам бериб қўйсам, ранжиб қолармикан, деб андиша қилса керак. Бу ҳар қандай совғадан аъло эмасми?

Мана бу қўйлагингиз ярашибди, мана бу совға сизга, ё сиз учун мана бундай фидоликларга тайёрман, дейишни бир эмас, минг марта хоҳлаётганини, лекин уни изҳор этолмаётганини сезиб турибман. Бу менга очилмаган хазина билан тенг эмасми?!

Шуни англадим — мен жуфтимни умр бўйи тинглаб эмас, уқиб келдим ва уқиш билан бирга унинг шугина туришига ўзимни кўндира олиш ҳам қўлимдан келди.

* * *

Ёлғон бўлмасин, кам бўлса-да, совға олганман. Бошқа шаҳарга қариндошларини йўқлаб боряпмиз. Йўлда бозор қилмоққа тўхтадик. Мен болаларим билан машинада ўтирибман. Бир пайт дадаси қоғозга ўроғлик нарса келтириб узатди. Қарасам, қизил гулли силон халат. Борадиган жойимиз учун совға деб ўйлаб: “Ажаб қилибсиз, қувонадиган бўлишди”, дедим. У: “Йўқ, бу нарса сизга”, деган ишорани берди. “Рост-а? — дейман, — менгами?” дейман устма-уст уни силай-сила! Ҳадеб 3—5 ёшли тирмизак болаларимга кўрсатаман: “Қаранглар, дадангиз нима олиб берганини!” Унинг ўзини қувонганини кўрсангиз! Ҳаракатлари енгил, ҳазил-ҳузуллари кўпайган, шодон эди!

Меҳмонга борибоқ халатни кийиб олдим, назаримда шу кунгача ҳеч бир кийим менга бунчалик ярашмагандай. Ойнага пайт пойлаб қарайвераман. Бу халатни ювсам ҳам яйрайман, дазмол қилсам яна! Дадамизнинг совғасини қаранг, деб неча

кишига кўз-кўз қилганимни айтмайсизми? Ўшанга 25 йил бўлибди. Халат уриниб қолгач, иккита ёстиқча қилиб кўйдим. У ҳам чарчагач, битта ёстиқча туширдим. У ҳам эскиргач, чойнакка қалпоқ қилиб кўйдим. Ҳар куни хонтахтам устида туради. Жим турсам ҳам майли-я, “Дадангнинг совғасидан тикилган қалпоқ қани, даданг олиб келган нарса-я, эҳтиёт қил”, деб жаранглатиб эслатганим-эслатган. Ва ҳар бор эслатганимда дадасининг яйраши, миннатдор кайфиятини кўрсангиз!

Қандай яхши, бировга ненидир илиниш! Қандай яхши, сенга илинганлари учун яйраганингни уларга сездириб, уларни ҳам яйратиб яшаш!

* * *

Мен шу кунгача билолмайман, жуфтимга кўнгил кўйдимми ё кўёлмадимми? Ё у менга содиқ дўст тарзидами? Ишонган, суянган тоғимми? Унга сингилдай суяниб яшаяпманми ё мени отадай паноҳига олганми? Ким у мен учун?! Баъзида кўргани кўзим йўқ, у йўқ жойга эса, мен ҳам сиғмай қоламан. У менинг соямми ё мен уни сояси? Билмадим, билмадим?

Аммо бир нарсани аниқ биламан: агар умр йўлдошимни омбир билан ҳаётимдан шундоқ суғуриб олсалар, менинг фақат пўчоғим қолади!

* * *

Оила, рўзгор муқаддас ўқувхонадир. Гоҳида эр — устоз, аёл — шогирд, гоҳда аёл — устоз, эр — шогирд. Ва бу умрининг охиригача давом этажакдир.

Ташқаридан қараганда, у кишим одамлар эътиборини тортавермайди. Янги кийим кийдиrolмайсиз, кўчага ясан-тириб чиқаролмайсиз. Аммо хокисорликни яшаш тарзи деб билган бундай одамлар ҳадеганда топилавермайди, деб ўйлайман. Ўз нафсини кул қилиб олиш осон бўлибдими? Бу одам шундай — иродали.

У — меъмор, ўз касбининг устаси. Масъул жойларда ишлади ва ҳамisha унинг хизмат машинаси бўлгувчи эди. Лекин у машинани ҳеч кутиб турмас, пиёда жўнаворар, ҳайдовчи уни

йўлдан-чўлдан териб кетарди. Олти-етти бекат оралигидаги юмушларга ҳамиша пиёда кетарди. Саломатлик учун шундай қиладиганлар ҳам бор, аммо бу одам у ҳақда ҳам ўйламас, назаримда, машинада юриш мартабасини ўзига эп кўравермас эди. Балки шу жиҳатлари менда ихлос уйғотгандир...

У узоқ йиллар Андижон шаҳрида бош меъморлик қилди. Шаҳарнинг остию устини ёд биларкан. (Ўзидан эшитиб бўлмасиз бундай гапларни, бировларнинг таърифи бўйича айтяпман.) Бу мансабдан, яъни бош меъморлик юмушидан чарчади ва озод бўлиб олди. Собиқ ҳайдовчининг ҳикоя қилишича, нима бўлибди-ю, шаҳарнинг энг асосий йўли тагидаги кувурлар ишдан чиқибди. Ўша жойни топиш керак. Бир неча нуқтани кавлаб очадилар, мўлжал нотўғри чиқади. Кимдир: “Бунди фақат фалончи топади” деб, дадамизни айтади. Илтимос қилиб, олиб борадилар. У индамайгина қадам билан ўлчаб бориб, кўчанинг бир жойини чизиб: “Шу ердан кавланг”, дейди. Бузилган кувур нақ ўша ерда экан. Одамлар хурсанд, мансабдор шахслар раҳмат айтиб кўяйлик дейишса, дадамиз аллақачон жўнаб қолган экан. Мен унинг ўрнида бўлсам, ҳеч йўқ: “Қалай, хурсанд бўлдингларми, айланайлар”, деб кўярдим-да!

Балки у шу феъллари билан менга ёқиб қолгандир...

* * *

Ота-онамнинг бошпанали бўлишига шу одам сабабчи бўлди. Менда ака йўқ, ўша пайтда ўғил укаларим саккиз, ўн ёшда эди. Хизматдан қайтгач, эски кийимларни кияди-да, гувала, гишт қуяди, ўзи девор кўтаради, ўзи сувайди. Отам етмиш ёшдалар, ёрдамчи йўқ. Кунда шу ҳол, бир неча йиллаб шу ҳол. Ишхонада амалдор, ота-онам уйида эса мардикор. Уни ҳеч ким бу ишга қистамайди, одати шу — бир ишга уринса, охирига етмай қўймайди. Бу анча-мунча яхши одамнинг кўлидан келиши мумкин, лекин бошқа бир жиҳатга эътиборингизни тортаман. Ўша ишларга ўттиз йил бўлди. Ўттиз йилдирки, мен умр йўлдошимнинг оғзини пойлайман. Ўша меҳнатларини писанда қилиб қолармикан дейман! Йўқ, тил келиб гапирмади. Мен бош бола бўлиб ўғил бўлмаганим учун умр бўйи ич-этимни еб ўтдим. Агар жаҳли чиққанда ё ширакайф ҳолатда ота-онангга, укаларингга яхшилик қилганман деб, бир марта айтганда ҳам вайрон бўлардим.

тамом бўлардим. Ҳеч йўқ яхши маънода ҳам, масалан: “Сиз учун, сизни хурсанд қилиш учун шундай қилдим”, дейиши мумкин эди-ку! Йўқ, ундай ҳам демади.

Шу феъллари билан мени мот қолдиргандир балки!

Жуфтимнинг зеру забарсиз муомаласидан андак ранжиб қолган пайтларим ўзимни-ўзим уялтиришга тушаман: Сендан кўра тўрт тарафи тўқис қизга уйланганда, унинг жони бу қадар қийналмасди! Ҳали ундан қарзинг кўп, қарзинг кўп, дейман ўзимга-ўзим.

* * *

Онам узилиш олдидан беш дақиқача тилдан қолди. Шу орада менга кўзи билан ненидур бетоқат ишора қиларди. Охири тушунгандай бўлдим: “Куёвингизни чақирайми?” дедим. Онамнинг юзи ёришди. У ҳам дарҳол онам ёнига чўкди. Онажоним кўлларини юзига олиб бормоқчи бўлади, кўлидан ҳол кетган, кўтарилмайди. Билдимки, умр йўлдошимга дуо бермоқчи. Лаби қимирлай олмас, кўзининг икки четидан тинмай ёш оқар, аммо нигоҳи унга термилганча нималардир дерди. Кўзида илтижо мўлтиради. Бу — ризолик сўраш, бу — қарздорлик, бу — узр видолари эди, эҳтимол! Онам менга, ўғилларига ундай қилмади, фақат кўзлари билан охириги гапини куёвига айтди!

Онам чарақлаб юрган пайтларда ҳам тезда-тезда: “Ҳой қиз, агар шу етимнинг дилини оғритадиган бўлсанг, у дунё-бу дунё розимасман”, деб кўяр, қайнона-куёв ҳаммиса бир-бирини ёқлаб муносабатда бўлишарди.

Онамга ёққани, унга малҳам бўлгани учун ҳам, умр йўлдошимнинг изларию озорларини кўзимга суртиб юрган-дирман...

* * *

Рашкчи эркакнинг аёли энг озурда аёлдир. Ўзига келмай, очилмай, яйрамай юради. Эркак рашк қилмаса-чи?! Бунга қарангки, бунда ҳам аёл ўзини хор сезар экан.

Уйимизда рашк йўқ эди, бошидан шундай бўлган. Таниш-билишлар кўча-кўйда сўрашишса ҳам, синфдош-курсдош дўстларим уйга меҳмон бўлиб келишса ҳам, турмуш ўртоғим

очиклик билан, югуриб-елиб муомала қилар, ортларидан ҳам илиқ таассурот билдирарди. Ҳеч қачон улар ҳақида хижил саволлар бермас, ўзи ҳам ғашланмас эди. Аёлликнинг ғалатилигини қарангки, бу менга ёқмай бошлади: рашк муҳаббатдан туғилади, демак, менга кўнгли йўқ экан-да, дейман. Мен рашк қилишга арзимабманми, дейман. Ўз аёлини бировдан қизганмаган эрни баҳоси неча пул, дейман. Худо урган бўшанг одамга учрабман-да, дейман. Яна, яна... ичим чексиз “дейишлар”га тўлиб кетди. Охири: “Нега мени рашк қилмайсиз?” мавзусида катта жанжалга тайёрландим. Бир ҳафта давомида энг кучли гапларни ёдлаб, қуролландим. Ва бир кун уришни бошладим. Чунон беҳато, чунон зўр гапирдимки, ҳатто орада бир-икки нозикроқ гап ҳам ўтиб кетди. “Эҳ, энди сапчиб кетмасайди”, деб кўрқиб ҳам турибман. Ёдлаган нутқим тугаб, жавоб кутяпман. У нима қилди денг? Шу дақиқагача газета билан юзини тўсиб, ўқиётгандай бўлиб ўтирганди. Газетани юзидан туширди-да, босиқ овозда: “Хўш, гапингиз тугадими, юринг энди, бир чой ичамиз”, дейди! Энди алам қилишини кўринг: рашк қилмаганига эмас, энди зўрға йиққан гапларимнинг бекор кетганига йиғлардим! Аёл руҳиятининг мураккаблигини қаранг: норозилигим кучаяверди. Бир куни: “Менга бефарқ қарар бўлсангиз, бу уйда ўтиришдан не ҳолат?” деб яна хуруж бошладим. (Ёшликнинг ғўрлиги-да!)

Шунда у киши столни зарб билан бир чертди-да: “Билиб кўйинг, ҳали рашк қиладиган иш йўқ. Мабодо бўлгудай бўлса, нима қилишимни ўшанда кўрасиз!” — деди. Бу гап паст овозда айтилган бўлса ҳам, шундай жарангладики, суякларимгача етиб борди. Бир зум қотиб қолдим. Сўнг... бир синоат бўлди. Бутун жисмимга яйраш таралди. Ўтим ўчди, тутуним тарқалди. Бирам тиниқ, бирам ёқимли роҳат ҳиссини туйдим.

Демак, яхши кўраркан, дейман, демак, керак бўлса, юрагида рашк бўлади. Демак, турмуш ўртоғим ҳамма нарсага йўл бераверадиган бўшанг, орсизлардан эмас, шукр, минг шукр, дейман... Ана сизга аёл! Тавба, тавба, жуфти сийласа ёқмади, ўта ҳурмат қилса ёқмади, кечирса ёқмади. Бир зарда қилиб эрди, ипакдай юмшади ва эркагига аввалгидан зиёд боғланиш сизди...

Ким ўзи аёл?

Дейлик, эртага оғриб қолмаслик учун бугун эҳтиётимизни қиламиз. Бу бир жон ташвишидир. Бир неча йил кейин берадиган меваси илинжида бугун кўчат экамиз. Бу нафс ташвиши. Келажақда яхши одам бўлсин деб, боламизга муштдаклигидан тарбия бера бошлаймиз. Бу келинники ё куёвники бўлиб кетадиган бола учун қилинган тадбиркорлик. Унинг олдида рўзғор деган, эру аёллик деган нарса катта уюшма ва эллик-олтмиш йилга мўлжалланган буюк битимку! Ҳамма тайёргарлик, зийраклик ва тадбиркорлик шунга бағишланиши ва оила руҳияти деган нозик муҳит синдирилмай сақланиши лозим!

Пайғамбаримиз жаноби Расулуллоҳ бир ой оилаларига бормай идда сақлаб, масжидда ётиб юрибдилар. Бир куни аёлларидан бири тамадди кўтариб хабар олгани келибди. Ул жаноб аёлларини дарвозагача кузатиб қўймоқчи бўлибдилар. Худди шу аснода ёнларидан икки одам ўтиб қолибди. Шунда жаноби Расулуллоҳ уларни тўхтатиб: “Биродарлар, кўнглингизга келмасин, бу аёл ўз рафиқам Умму Салама бўлади”, дебдилар.

Хўш, ул зот нега ундай қилдилар? Эру аёлни бир-бирига ишониб туришининг ўзи кифоя эмасми? Ул Ҳазрат эл ичида ўзи ҳақида гумонлар тарқалишининг олдини оляптилар, биргина гумон ҳам оилани зилзилага солади... Дунёнинг жами тирик мавжудоти ташқи таъсир остида ёки яхшиланади, ё ёмонлашади. Оилага путур етказадиган нарса — гапдир. Ва у ташқаридан келади. Яхши-ёмон гаплардан нафақат бутунимизни, бундан кейинги йилларимизни ҳам асраш ҳаракатида бўлишимиз керак. Буни докторлар касалнинг олдини олиш дейдилар. Гапни айлантириб олиб келиб, шундай демоқчиман:

Оиламизда рашкнинг йўқлигига, ўйлаб қарасам, ўзим сабабчи эканман. Ҳар гал хонтахта атрофидаги суҳбатларда, кези келса жойини топиб, энг яхши дўстларим, танишларим ҳақида, уларнинг қайси хислатларини ҳурмат қилишим, менга қилган яхшиликлари ҳақида гапираверар эканман. Уларнинг ўзи ва оиласи хусусида гапириш жараёнида ҳаётга, одамларга бўлган ўлчов, баҳоларимни ҳам билдириб, ўз дунёқарашим билан жуфтимни огоҳ этарканман. Нафақат эркаклар, ҳатто аёл танишларим, қариндош-уруғларим ҳақида ҳам худди

шундай сингдириш ишларини олиб борарканман. Мен бундан қандай мақсадларни кўзда тутардим:

1) Жамоат ичида юрадиган аёлман. Бекатларда, йиғинларда танишлар билан суҳбатлашиб қолишим, бир бекат, ярим бекат йўлда кимдир ёнма-ён сўзлашиб бориши, йигит дўстларим йўқлаб келиб ёки телефонда ҳол-аҳвол сўраши мумкин. Шу вазиятларга жуфтни тайёрлаш керак.

2) Билдимки, умр йўлдошимнинг феъли оғир, ҳар кимга ҳам, ҳар қачон ҳам очилавермайди. Эшигимдан ҳам ҳамиша ёқимли одам кириб келавермайди. Шунинг учун ақлим етганча атрофдагиларнинг фақат фазилатларини қулоғига қуярдим. Уларнинг унча-мунча камчиликларини кейинчалик билиб қолса ҳам, мен берган биринчи таассурот уни совутмай турганини сезардим. Ва бу билан жуфтимни ширин муомала қилишга созлаб қўярдим.

3) Бу киши етимхонада ўсгани учунми, одамовироқ, тўғри-ку, деб қаттиқ гапни ҳам тикка айтаверадиган, мулозаматни билмайдиган одам эди. Унинг устига камчилигини айтсанг, оғир оларди. (Ҳамма эркаклар ҳам шундай!) Шунинг учун бировлар ҳақидаги суҳбатларни атай айлантириб айтаверар, айтаверар эдим. Токи у аёлим бундай одамларни ҳурмат қиларкан, мен ҳам ўшалар каби бўлиб олишим керак экан-да, десин деб! Қолаверса, харидор бўлган йигитлар қандай одамга турмушга чиқди экан, деб қизиқиши аниқ. Жуфтимнинг кўриниши билан эмас, катта қалби, мени тушуниши, оиламизнинг самимийлиги билан улардан устун келишини жуда-жуда истардим. Ва минг шукр, худо ниятимга етказди ҳам!

4) Энг асосийси, шу тарзда оилада рашкка ўрин қолмас экан. Вазиятни шу даражага олиб келибманки, қадрдонларим келса, сиз Ақромсиз, сиз Пўлат ака, сиз Ортиқбой деб чехра очиб кўришарди. Сафарларда бўлса, мен тайинламасам ҳам, ўша ердаги курсдошларимни кўриб келар ва бунга фақат мени хурсанд қилиш учун қилаётганини билардим.

Аёл хоҳласа, уйида булбул бўла олади. Инсонни инсонча гап зериктириши мумкин, лекин булбулни жон деб эшитади. Сўзни куйга айлантириб айтса бўлади: яхши кишилар ҳақидаги яхши гаплар, одамларнинг ибратли ишлари, эркакнинг ўзи ва авлоди ҳақидаги мақтовлар, ҳар бир қилган яхши иши ҳақидаги тан олишлар... Куй бўлмай, нима! Бу

Яратгич кўлимни унутган каби,
Ҳамиша керагим —
ишчан юрагимни,
Яратгич кўнглимни унутган каби,
Сизни —
Тўқис сўзим бўлган,
кўрар кўзим бўлган,
Йўқ, нақ ўзим бўлган —
Сизни
Унутиб кўяман ҳар сафар!
Ширин жонингизни
ўтказиб менга
Бор имконингизни ўтказиб менга,
Қандоқ бор юрибсиз демай лоақал,
Унутиб кўяман ҳар сафар, ҳар сафар...

Ҳумо қуши

Кўркам-кўркам чиройлардан нарида,
Оддийгинамсиз,
Ғолиб келган юзта норнинг барида
Сиз биргинамсиз.

Бийрон тиллар очолмаган дилимни
Очган жимимсиз,
Саробларга тўла қанча йилимни
Топган чинимсиз.

Ўнглагимда йиллаб-йиллаб кутганим —
Тотли тушимсиз.
Эртаклардан фақат мен деб қайтган у —
Ҳумо қушимсиз...

Шукрона

Гуллик қаён, бу боғ аро куртак — ниш эдим,
Меҳрингизнинг тафтларида гул бўла қолдим.
Хуш ва нохуш куйлагувчи оддий қуш эдим,
Сизга келгач, сайроқи булбул бўла қолдим.

Тоғим десам, тоғлар каби вулқонингиз йўқ,
Сокинлик-ла қаддимни тик тутиб турасиз.
Денгиз десам, гирдобингиз, ўпқонингиз йўқ,
Аммо сўнгсиз хатоимни ютиб турасиз.

Ҳали ишқнинг баҳосини топмади дунё,
Сиз ишқдан-да баланд, ишқдан покиза бир тахт!
Кимман ахир? Асли сизга буюклар раво,
Ушоққина елкам узра сизга кўп оғир бахт...

Уйим қуёшига

Сиз жарроҳ қўлида қолган у кунни
унутмайман!
Кўзларимнинг қароқларига қаро билан
ёзилган у кун!
Сизни, оддий “керагим” дебман-а!
Оддийгина “тиргагим” дебман-а!
Ҳам жўнгини айтибман-а, мен
“бизлар иноқ яшаяпмиз” деб...
Ўшал аснода,
Беморхона остонасида
Бир зумгина ўйлаб кўрдим дунёни Сизсиз!
Ё алҳазар!

Шунда англадим:
Агар Сизни ҳаётимдан тортиб олсалар,
Менда менинг пўчоғимдан бошқа
ҳеч нарса қолмас экан, ҳеч нарса!!
Кўзларимнинг қароқларига
қаро билан ёзилган у кун,
Мен уйларга сиғмайин қолдим...
Сиғмай қолдим

ўзим ўзимга.
Тўрт томоним қийратма даштдай,
мен йўқотдим мўлжал, мувозанатни.
Кафтингизда турар эдимми? Сиз кетгач,
Ерга ёмон тушдим қарсиллаб!
Осмонимга устун эдингизми?
Борлиқ қулаб келар бошимга!
Сизмидингиз кўрар кўзларим?

Сиз кетгач,
Оҳ боламга, болаларимнинг
кўзларига боқолмай қолдим!
Айтар сўзим сизмидингиз-эй,
 маънилик гап тополмай қолдим!
Тўрт болани чўнтакка жойлаб
 юрмас эдингиз-ку ахир Сиз?!
Мен уларни бу чоғ қаерга
сигдиришни билолмай қолдим!
Юрагимнинг қоқ ўртасига
 пичоқ каби қадалди фарёд,
Кўзим кўрмас, қўлларим сезмас,
Симоб каби қалққан тан билан
мен чорасиз, жовдираб қолдим
Андижоннинг кўчаларида!..
...Кўзларимнинг қароқларига
 қаро билан ёзилган у кун.
Жарроҳ Сизга қайта жон берди!
Жонингиздан жон
 топдим мен ҳам!
Омон қолган бу жонлар аро
 ўз-ўзимни қайта топдим мен!
Сўнгра сиздангина иборат,
Сиз туфайли бор олашимни
Мен тиз чўкиб бағримга босдим.
Энди уйим остонасига
 қайтар бўлди Умр Қуёшим!
Нурларига белаини энди
 икки ўғил, икки қизимни!
Ва шу уйим пештоқига
“мен энг бахтлиман”,
 дея ёзайин!
Айтиб юрай, жон пардаларда
 тирикликнинг энг соз,
 энг ширин,
 энг покиза кўшиқларини!
...Кўзларимнинг қароларига
 қаро билан ёзилган
 у кун...

КЕЛИНЛИК МАСЪУЛИЯТИ

* * *

Жуфтингиз билан нонушта қияпсиз. Шу пайт қайнонангизнинг овози келди: “Яхши бор, болам. Албатта, тушлик қилгин, оч юрмагин, бўптимми?!” “Ойим укангизни кузатяптилар, омон бўлсинлар, жуда меҳрибонлар-да, — дейсиз чой узатаётиб ва кулиб туриб юмшоққина кўшиб кўясиз, — лекин сизга унақамаслар, сиздан унча хавотир олмайдилар”.

Эркагингизга бу гап малол келади. “Онам мента жонини ҳам бериши мумкинлигини сен қайдан биласан”, дейди ичида... Бу гап ўтди-кетди, дейлик.

Бир куни ўғли чарчаб турган пайтида онаси битмай келаётган бир чала ишни эслатади. Ҳар сафар хижолат чекиб “Эсимда, онажон” дегучи ўғилнинг кўнглига бу гап “Нега энди шу ишни фақат мен қилишим керак?” деган зардали ўй келади. Бу ҳам ўтди...

Кунлардан бир кун яна онаси бир оз гинали гап қилиб қолади. Онанинг кўзига бирор марта кўз қадаб қарамаган ўғил бирданига: “Нима, мен ўгайманми, ё бошқа ўғилларингиз осмондан тушиб, мен ердан чиққанманми?” — деб бақриб юборганини билмай қолди! Ўзининг ўшқиригидан эркакнинг ўзи ҳам карахт қотди. Хонадонни гўзал қилиб турган нафис қобиқ жаранглаб синди, нозик тор узилди. Онанинг бошидан бамисоли қайноқ сув қуйилди. Йўқ, йўқ, бошига эмас юрагига қуйилди — “жаз-з-з” этди бир нарса кўксида!..

Хўш, келин ойим, энди нима бўлади? Шу ҳолат маъкулми сизга? Ўзингизнинг ҳам рангингизда ранг қолмабди. Ҳовлига илон киргандай бу совуқ вазият сиз туфайли содир бўлди. Эшилибгина чой узата туриб, тилингиздан кетган хиёнатнинг ҳосиласи бу! Эт билан тирноқнинг орасига ниш уриш бу!

Тоғни толқон қилишга қурби етадиган эркакнинг бир ожизлиги бор, дунёни ҳушёр кўриқлашга қодир эркакнинг бир ғофиллиги бор: ки у аёлидан эҳтиёт бўлмайди! Аёлнинг бир ишораси билан инсонийликдан чиқади, аёлнинг бир гутурт чақиши билан дунёсига ўт кўйиб, қараб ўтиради.

Таъкид: Сиз бу нотавон эркак қошида ёмонлик келтирадиган ишоралардан тийилинг! Кўрдингизми, тилингизнинг қилдай гуноҳидан филдай кўнгилсизлик бино бўлди. Ҳали бунинг қайтими бўлмайди дейсизми! Фақат унинг болангизга қайтгани ёмон, келин ойим!

Келин ойим, сиз чиройли гапирасиз, жуфтингизга ёқадиган қилиб гапирасиз. Эркак зоти мақтовга бесуюк бўлади, бу сизга қўл келади. “Онам сизни ундоқ суядилар, опам сизни бундоқ мақтайди. Акам сизга мана бу кўйлакни бериб юборибди, ҳурматингизнинг баландлиги-да бу!” деганингиз сари эркагингиз сариғёғдай эрий кетади. Қарабсизки, ҳайит-арафаларда аввал сизнинг онангизни йўқлаб, кейингина ўз онасиникига келади. Сизнинг опа-укаларингизни тўрт-беш йўқлагандан кейин, ўз эгачисинглисиникига бир бора кириб кўяди. Сизга бу ҳол хижолатлик туюлмайди, ҳатто ёқади. Туппа-тузук йигит кўлингизда манқуртга айланди. “Мен камолга етгунча онамнинг икки кўзи қону йирингга тўлган, аввал ўша муштипаримни кўрай”, демайди эркагингиз. “Хотинимнинг уруғи уч-тўрт марта кўнглимни олган бўлса, жигарларим мени улғайтирди, емай едириб, киймай кийдирди. Шу товусдай товланиб турган хотинни ҳам шулар олиб берди — изларини ўпиб, аввал шуларнинг кўнглини олишга шошилай”, демайди! Чунки у сизнинг етовингизда.

Эркагингиз фақат сиз томонга юкиниб, ота-она ва жигарларидан нари бўла бошладими, огоҳ бўлингки, у эрта туриб индинга сиздан кечиб, сизга орқа ўтириб, хотинининг этагида намоз ўқийдиган, сизни зор қақшатадиган ўғил бўлиб тақдирингизга қайтади!

Сиз эркагингизга оға-инисини ҳеч қачон ёмон демагансиз. Улар келса-кетса жонингизни садақа қилиб кутасиз. Ҳатто бировларга улардан миннатдор гапирасиз. Эркагингиз ўктам йигит, кўлидан келса, ҳаммага яхшилик қилса! Жигарларидан ҳеч нарсани аямайди. Аммо бу кетаётган сарф-харажатлар баъзан юрагингизнинг тагида ғашлик пайдо қилади. Эрингиз эса тинмай яхшилик билан банд! У ҳеч қачон буни раҳмат эшитгани ё атрофга кўрсатгани қилган эмас — унинг феъли шундай.

Келин ойим! Орага яна сиз ораладингиз:

— Укангизга олиб берган костюм роса ярашибди-я, акаси борларнинг бахти бор-да, — дедингиз.

— Синглингизга ясаттириб берган жавонингиз уйини яшнатиб юборибди. Қизи тушмагурнинг оғир-босиқлигини қаранг, ўрнида бўлсам, бўйнингизга осилиб раҳмат айтардим, — деб кўйдингиз!

— Мана икки ойдан бери акангизнинг ишини қилаяпсиз. Раҳмат сизга. Кимнинг укаси ўз тирикчилигидан қолиб акаси учун ўлиб ётибди. Сизларга жуда-жуда ҳавасим келади, — дейсиз ниқтаб тезда-тезда...

Бундоқ қараса, гапларингиз ширин. Ҳеч кимни қарғамаяпсиз, мана бу иши хато демаяпсиз, яхшиликни тўхтатинг ҳам деганингиз йўқ. Фақат юрагига сездирмай тарикдеккина гумон уруғини солиб кўйдингиз. Эркак мўрт-да! “Дарвоқе, ўлиб-тирилиб уларга илинаман. Демак, атрофда мендақаси кам. Нега жигарларим хурсандчилигини менга билдирмайди? Хўш, қани улар менга нима қилиб бердию мен нима қилдим”, деган ўргимчак тушади ўйларига. Ва миясида айланаверади, ақли унинг тўрига ўралашади, қарабсизки, бир куни акаси келса... муздай сўрашади ва унга норизо тарзда тикилиб кўяди: “Ишингни қулдай бажариб кўйдим, раҳматинг қани? — дейди у кўз! — Уринтириб кўймадимми, ҳолинг қалай, дейишга ярамаяпсан-а!” дейди у нигоҳ..

Келин ойим, ним қочирилларингиз иш берди — оғанини орасидаги жаннатий кўприкка ўт кетди! Жигарларнинг қийғос гуллаган, уларни яйратиб, яшнатаётган баҳорига қор уфурдингиз! Миннат фасли бошланди! Эрингиз оға-инисига қилган яхшилигини ҳисоб-китоб қила бошлади! Бу орқага

кетиш, бу таназзулдир! Бир-бирини рози қилган жигарларни Аллоҳ ёрлақайди. “Кимки ризқим улуг, умрим узун бўлсин деса, қариндош-уруғларига меҳр-оқибатли бўлсин”, дейилади Ҳадиси шарифда.

Миннатни кўзғатиб, дуо олиб турган боғингизга гармсел чорладингиз. Водариг!

* * *

Манман деган эркак ҳам аёлнинг гапига лаққа тушади. “Хотинидан кўрққан эркак эркакми”, дейди кўксига уриб айримлари. Ҳақиқатан ҳам аёли ундан зириллайди. То кўчага чиқиб кетгунча атрофида бўз кўйиб югуради. Кўзлари ҳадик билан унга жавдираб туради. Шунинг учун эркакнинг кўнгли тўқ — “гаҳ” десам аёлим кўлимга кўнади, уйда хўжайин менман, дейди! Аслида эса, асосий ишлар аёлнинг хоҳиши билан бошқарилади: аёли кимни мақтаса, эркак ўшанга илжайиб қарайди, кимни ёмонласа, ўшани ёмон кўради. Икки оғизгина ҳезлаб кўйса, кўшни билан уришиб чиқади, озгина гап едирса, хотини айтган одамни бориб мукофотлаб келади...

Келин ойим, мен бу ўринда эркакдан ғазабга минмаяпман, уни лақмага ҳам чиқармайман. Балки Аллоҳ уларни бизнинг фойдамизга шундай самимий, ишонувчан яратгандир. “Мана сенга зўр, аммо гўр зот. Сенга берганим — тафаккур билан ундан **ЯХШИЛИК ЯСАЙСАН**”, дегандир. Бундай ўйлаб кўрсангиз, кучга тўлган билагини, ихтирога қодир ақли, юрагида шердай шиддати билан эркак **ҚУЙМА ОЛТИН**. Аммо уни шу туришда на пул қилиб бўлади ва на чакканга қистиргани гул!

Аёл эса **ЗАРГАР**! Умр бўйи эркагидан оиласини учун керакли нарсани ясаши билан уриниб ўтади.

Келин ойим, илоҳим, инсофли заргар бўлинг!

* * *

Келин ойим, оилангизга узоқ-яқин бўлган кишилардан озорлансангиз, ичингизга ютиб турунг. Обдан мулоҳаза қилгачгина эркагингизга сездиринг. Йўқса, сизнинг гапингиз билан бир совиган кишисига у қайта исимамай кўяди. Кейин чандон ўт ёқсангиз ҳам ўрнига келмайди. Жуфтингизга у

эгачи-сингилдир, тоға-жиян ёки онадир, ё сизнинг қавм-қариндошингиздир, ҳар эҳтимолга қарши, улар ҳақида эркакка фақат яхши ахборотларни айтиш лозим.

Дейлик, сиз жуфтингизга яқинлари ҳақида ҳеч ёмон гап айтмайсиз. Лекин бу сиз учун ҳали ютуқ эмас, бу билан ҳали сизнинг номингиз яхши эмас. Боиси, уйланган эркак учун аёл таянч нуқта, иқлим яратадиган манба бўлиб қоларкан. Аёл бамисли дирижёр — кўлидаги чўпи қаёққа қимирласа, оиладаги куй шу ёққа ўзгараверади. Балки бу табиийдир, шундай бўлиши керакдир. Демак, эрларимиз гофил қолса, биз айбдор! Одамгарчилиги суст кетса, бизда хато! Жуфтингиз опасини ёки синглисини йўқламай кўйди. Сиз борманг, демадингиз, фақат эслатмадингиз. Ўзингиз эсладингиз, лекин бормаса бормас, харажат камроқ бўлади деб, атайи айтмадингиз ёки ёдингиздан кўтарилди. Гоҳида эслатсангиз ҳам бормаслиги мумкин. Баъзан шундай гапларни эшитамиз: “Менда нима гуноҳ, минг марта опангизникига боринг, боринг дейман, ҳатто йиғлаб ҳам ундаб кўрдим, бормади”, дейди! Демак, ўша жигарнинг бир гапи ё у яшайдиган муҳит уни итариб туради, у томоннинг юрак тортадиган илиқлиги кам. Келин ойим, мана шу ўринларда жуда ҳушёр туриш керак: эркакка очиқ хитоб, сўппайган таклиф сингмайди. Энг яхшиси, сиз жойини топиб ўша қайнсингил ёки қайноғанинг яхши ишларидан гап ташлаб боринг. Уларнинг эркагингиз ҳақидаги яхши гапларини кўшиб-чатиб эслатиб туринг. Яна шундай гапларни ҳам деб туринг:

— Эшикдан акангнинг ё укангнинг кириб келиши қуёшнинг келиши билан тенг бўларкан, тунов кун акам келганда чунон яйрадим-да!

— Қайнонам сизларни яхшиям ўғил-қиз қилиб туғибдилар. Акасини кўрганда қиз боланинг ҳамма ғами унутилади.

Ёки:

— Худо хоҳласа, ҳайит келса, опангизнинг уйига сажарлаб кириб боринг. Дадаси тирилиб келгандай бўлсин. Биласизми, эрнинг уйи жаннат бўлса ҳам, аёл киши остона пойлаб жигарини кутади!

Ёки:

— Бугун тушимга синглингиз кирибди. Сал хомушроқ кўрдим-да, тинчмикан?

...Ва ҳоказо! Шундай гаплар асносида жуфтингизнинг жигарига мойиллашаётганини, исиб бораётганини шундоқ-

қина сезиб, маза қила борасиз. Дунёда узилганни улашдай, яримларни яхлитлашдай фароғат борми?! Келин ойим, эсингизда бўлсинки, жигарлар ўзлари ҳеч қачон бир-биридан совумайди, уларни орага кирган бегоналар ажратади. Бундай ҳолларда ҳамиша ҳадик ва гумон келиндан бўлади. Ўша ёмон ном сиздан соқит бўлсин.

Яна ўйларсиз, шунча заҳмат бир келинга кўп эмасми, боламни боқаманми, жигарларни топиштираманми деб! Узоқни кўзласангиз, шундай қиласиз. Сизнинг номингиз топиштирувчи бўлсин, яхшиликларни уюштирувчи бўлсин. Жавобига ўғилларингизга ўзингиздай инсофли, иймонли, жон озиғи келинлар келажак!

* * *

Ўғил болалар оналарига суйкалувчан бўладилар. Она сифатида айтаманки, ўғилларимга кўпроқ боғлиқлигимни, ҳар сафар улар ҳақида ўйласам, юрагимда тоғлар юксалаётганини сезаман. Аёл борки, мен кабидир.

Келин келгач, бир булбулинг иккита бўлгандай, икки ой, икки куёш уйингга барабар тушгандай бўлади. Хонадонинг камалак рангига беланади. Сурурдан бошинг айланади. Лекин шу билан бирга, ўғлингнинг сендан аста-секин узилаётгани ва келин томонга боғланаётгани сезила бошлайди. Яхши она: “Ўғлим ўз жуфтини топди-да, ҳали булар ёш-да”, дея ўзини юпатади. Калтабин она эса: “Кеча келиб, ўғлимни ўзига қаратиб олди-я” ёки “Ўғлим келинни мендан аъло кўрди-я” дегиси келади. Биринчи она юрагида мунг турса-да, ўзини бу ҳолатга осон кўндиради. Кейинги баттол она эса, шу ондан бошлаб, келинчакнинг хатоларини излашга тушади. Нафақат она, опалар ҳам, сингиллар ҳам ниҳоятда яширин ҳолда, сал бўлсаям келинчакдан жигарларини қизғанадилар. Буюк Шарқ одобида келинлик илми катта илм ҳисобланган. Келин оила мувозанатини сақлайдиган ўқ томиридир. Унинг ҳар бир ҳатти-ҳаракати ҳисобда турали ва момоларимиз бу борада шундай йўл тутган эканлар:

1) келинчак била аъзолари қошида куёвига ҳеч қачон юзланмаган;

2) куёв ҳам уйдагилар эшитадиган жойда келиннинг отини атаб чақирмаган, ҳатто умр бўйи эру аёл бир-бирларини фарзандларининг номи билан чақирганлар;

3) атрофдагилар қараб турганда келин-куёв бир-бири билан пичирлашиб гаплашмаган;

4) келиннинг оила аъзолари олдида куёвга ноз-истигно қилиши ёки куёвнинг келинга атойи лутф қилиши уят ҳисобланган.

Келин то оилага киришиб, куёвнинг хонадони уни фарзанддай суюб қолгунга қадар, юқоридаги усул муолажа ўрнида бўлган ё айтиш мумкинки, ўшандай йўл билан келин куёвнинг яқинларига ботмайгина сингишиб борган...

Келин ойим, шу куёв сизники — умрингизнинг охиригача минг айланиб, минг ўргилиб яшайверасиз. Фақат ўзингизни шундай тутингки, куёвга ҳам обдан ўргатингки, гўё ўғиллари сиздан кўра ота-онасини, ака-укаларини кўпроқ яхши кўради ва шунинг учун уларга доим эътибор беради. Ана ўшанда сиз малол келмайсиз, оиладагилар хотиржам яшайдилар, ўзингизга ҳам келинлик татийди.

Нафсиламрини айтганда, опа-сингиллар учиб кетадиган қушлар, ота-онанинг йўли эса дарвозага яқинлашиб қолган. Уларни кўриб қолиш, суҳбатлашиб, эркаланиб-яйраб қолиш ҳам ўғил учун ғанимат! Ота-она бола боқиб эмас, келин кўриб, қиз чиқаргач кўпроқ азият чекадилар. Уларнинг кунботарида дуосини олиб қолинг, келин ойим!

* * *

Қуш уясида, келин оиласида кўрганини қилади. Уядаги ишларнинг хато бўлганлигини англаб туриб ҳам, уни такрорлаб кўяверар экан бандаси...

Камолга етгач, кейинчалик оилалик бўлганимдан сўнг ҳам, онамнинг баъзан жаҳл устида айтиб юборадиган айрим сўзларидан оғринар, бундай қаттиқ гапни айтманг, деб норизолик билдирардим. Йигирма бешга кирдим — ундай гапдан ўзимни тийдим. Ўттизга кирдим — айтмадим. Ўқиган-ман-да, онамдан кўра маданийроқман, дейман ўзимча! Ўттиз бешга кирдим, болаларим авжи тўполончи бўлган, кетма-кет оғрийди, ҳеч нарсага улгуролмайман, асабим қақшаган. Бир куни тўс-тўполоннинг ичида ўша мен ёмон кўрган хитоб жаранглаб эшитиляпти-ку! Доғ қоладиган жойи шуки, уни айтаётган ўзим эдим! Ана сизга “уя”нинг таъсири!

Келин ойим, ҳатто мусаввир ҳам бола кўчиргандай нусха кўчиrolмайди. Катта бўлаверсин, тўғрисини ўргатиб кўяман, деб гофил бўлманг. Болани биров деб ўйланг ва айбга саналадиган ишларни унинг олдида қилманг. Яшириб юрган хатоларингизни кун келиб, болангиз ўзининг мисолида ошкора қилади. Бола онанинг тили билан айтганини ёки уриб-сўкиб ўргатганини эмас, унинг қилганини олади. Ошхонангиз тўла ювуқсиз идиш, кунда шу. Ошхона шунақа бўлади, деб кўникяпти қизларингиз. Оилангиздагилар нарсаларни хоҳлаган жойига кўйиб кетаверади, чунки уйингизда ҳеч нарсанинг ўз жойи йўқ! Кеча тиктирган кўйлагингиз ювиладиган кирларга аралашиб ётади — бу қизингиз учун ҳам андоза. Кийим жавонингизни очишингиз билан ичидаги матоҳлар бошингиздан қуйилиб тушади. Токчаларда чанг босган буюмлар йиғлаб ётади... Қайнонангиз келадиган кун ҳам-маёқни жон талвасасида бир қатор қараб кўясиз. Бошқа кунлари эса, ахлатнинг ичида нон еб, ахлатнинг ичида ухлайверасиз! Шунинг ичида қизингиз ҳам улғайяпти!..

Сизга энди гапиришнинг фойдаси йўқ. Сизнинг суягингиз шундайлигича қотди энди. Фақат бу бехосият тутум қизларингиз билан бошқа хонадонларга ҳам ўтажаги учун йиғлайман. Сарфланган пулнию кўяверинг, бировларнинг қизларингизга бағишлайдиган умрлари увол бўлажаги учун йиғдайман.

Келин ойим, дунёда дуолар сон мингта! Аммо сизга фақат покизалик тилайман. Покиза бўлмасангиз, уйингизга бойлик келмайди. Келса ҳам баракот бўлмайди! Баракот бўлса-да, тинчлик бўлмайди.

Аллоҳ, аввало, аёлнинг таъбини покласин экан...

* * *

...Бир куни эшик очсам, кўшни эркак юзида хижолат билан турибди. “Айбга буюрмасангиз, бир илтимосим бор, — дейди қизариб, — уятли жойга кетаётгандик, ўртоғингизни уйингизга туширай, соч-почларига бир оз эътибор қилиб кўйинг”. Кетидан чимирилганча аёли чиқди: “Кўрмайсизми, бу эркакнинг олифталигини! Бежаниб ўзимни бозорга соламанми?” — деди. Кўп ҳам уринмадим, унинг рўмолини кулоқлари устидан ўхшамлик қилиб ўратдим. Қош-кўзига қанамни ҳазилакамига бир-икки тегизиб эдим, ойдаи бўлди.

қолди. Хуснини ўзи кўмиб юрар экан. Бу аёл содда эмас, камтар ҳам эмас, бориб турган эринчоқ ва гофилдир. Билингки, ўзига қарамаган аёл уйига ҳам яхши қарамайди. Боласига ҳам худди шундай! Бундайлар билан яшаганлар эса ҳеч қачон бахтли бўлмаслар. Аёл бўла туриб завқи бўлмаса, гўзалликдан яйрамаса, уйдагиларга ҳам тинмай малоҳат улашиб турмаса, ҳаммаёқ кул рангига кириб, унинг боққан болалари ҳам тўнка табиат бўлиб қолмайдими?!

Аввало, аёл ўзи учун бежанади. Ойнага қараб, “хайрият, кўринишим ёмон эмас, худо хоҳласа, ҳали яхшиман. Қариб кетганим йўқ”, деган юпанч топиш илинжида ўзига оро беради. Қолаверса, атрофдагиларнинг кўзига ботмаслик, бўлар-бўлмас кўриниш билан кайфиятларини бузмаслик учун ўзларига қарайдилар. Ярашиқсиз тикилган кийим билан, йиртиқ ёки этаги сўкилган кўйлак, ёки ўнгиб ер ранг бўлиб кетган рўмол, ёйинки хунук турмакланган соч билан юриш ён-веридагиларга, айниқса, ёшларга ёмон таъсир қилади, уларни дидсизликка кўниктиради.

Бир куни боқча боладан сўраяпман:

— Сен нимани жуда-жуда хоҳлайсан?

— Аяжонимни чиройли бўлишини.

Ана сизга кичик боланинг катта орзуси! Гўзалликка эҳтиёж бола билан бирга дунёга келаркан. Унинг кўзини шу пайтда тилаган нарсаси билан бойитилса, дунёда дидсиз одамлар қолмайди. Гўзаллик сабоғини оилада фақат аёл беради ва ўзининг мисолида!

* * *

Сиз келин бўлдингиз. Онангиз сизга бўлган муҳаббати туфайлими ёки қудаларга ўктамлигини кўрсатмоқчи бўладими, ҳайтовур, кунда, кун орада тугун жўнатаверади. Ота-онангизнинг топиши яхши. Унинг устига сиз ҳам телефонда буюртма беришни кўймайсиз! Бир неча йилки, шу аҳвол.

Келин ойим, шу ўринда ақлингизни йиғинг ва таҳлил қилиб кўринг:

Биринчидан, атрофдаги келинларнинг орқасидан ҳам ҳар куни тугун келяптими? Келмаётган бўлса, нима учунлигини ўйлаб кўрдингизми? Овсинларнинг ўксиб қолиши мумкинлигини ҳам ҳисобга оляпсизми?

Иккинчидан, ота-онангиз кон эмас, эрта туриб индинга имконияти торайиб қолса, тинмай оқаётган ариқ тўхтаб қолса, унга ўрганганларнинг мувозанати қандай бўлади?

Учинчидан, тушган жойингиз ўзига тўқ оила. Нега улар қуданинг озиқ-овқат ташишидан орият қилмаяптилар. Безовта бўлманглар, бир келинни эвлаб боқиб оламиз демаяптилар?! Уларнинг орияти қани? Ва яна бир хатарли томони бор: “Қуда бекорга оғзи-бурнимни мойлаётгани йўқ, бошқа қудалари менинг даражамда эмас шекилли, демак, мен қудачиликни зўр қиляпман, қолаверса, ўғлимга қизидан ўн марта чиройлироғини олиб беришим ҳам мумкин эди-да, шунинг учун пойи-патак бўляпти”, деган гумроҳ фикрлар тугилиб қолиши мумкин.

Яна бунинг устига: бора-бора куёвингизнинг гурури суст кетади. Қайнотанинг кафтидан дон ейишни ўрганади. Ва худо кўрсатмасинки, кунлардан бир кун “бойвачча отангга айт, у олиб берсин, бу олиб берсин” ёки “бор, отанг боқиб олсин”, деб қолиши ҳам ҳеч гапмас!

Қиз бола тушган жойи ёғ еса ёғ ейди, тош еса тош! Бориға шукр қилади, йўғига сабр! Рўзгорнинг қизиғи шу ерда!

Куёвнинг остонасига қудаларнинг кунда, кун орада илжайиб кириб келавериши ҳам ўзбекчиликдан эмас. Ўрни келади, қолаверса, эл қатори ҳайит-арафалар, маросимларда ярашиғи бўлаверади.

Келин ойим, “кўп берма, кўнгил кўйма” деган гап куйганларнинг гапидир. Бировга керагидан ортиқ изҳор қилинган меҳр-мурувват хорлик келтиради. Шу қулогингизда бўлсин...

* * *

Жуфтингиз бозор қилиб келганда чехрангиз ҳамиша очиқ бўлсин. Чунки оломоннинг ичида савдо қилиш, юкни уйгача келтириш азиятли иш! Эркакнингиз нима олиб келган бўлса ҳам, ўша нарсалар тугагунча кўнглингиз тўлмаганини билдирманг. Қилган яхши савдосини бот-бот мақтаб туринг: “Олган картошкангиз бирам яхши-я, чойни зўридан олибсиз-да, гуруч танлашга устасиз-да”, каби лутфлар эркакни тарбиялайди, унинг кўнгли ўсади, кейинги гал янада астойдил бўлади. “Нега қолган нарсалар ҳақида индамайсиз, улар

ёқмадими?” — дейди у. “Йўқ, улар ҳам яхши”, — деб қўясиз қисқагина. Ўша ёмон нарсa тугаб, жуфтинизни яна бозорга йўллаётгандагина ётиғи билан: “Ўтган сафар гўшт ёки сабзининг фалон айби борлигидан олиб қўйибсиз. Энди ўша томонларига эҳтиёт бўлинг”, десангиз кифоя.

Умуман, келин ойим, рўзгорга илиниб қимматми, арзонми қўлида ниманидир кўтариб келаётганки эркак ЯХШИДир! Уларга рағбат бериб, зукко бозор қиладиган, олиб келган буюмларини бошимизга қўйиб юриб, рўзгорга қайишадиган, болаларни чуғурлатиб раҳмат айттириб юриб болам-чақам дейдиган қилиб оламиз-да!

* * *

Эркакнинг яна бир заифлиги бор. Пули тугаб қолса, қовоғи тушиб, торайиб қолади. Шундай пайтларда сизга тинчлик керак бўлса, унга нохуш гапларни айтмай туринг. Дунёнинг пулдан кўра минг марта гўзал неъматлари борлигига, уларни кўриб, туйиб маза қилишга чорланг. Болаларнинг яхши иши, ширин гапидан, атрофдаги чиройли ишлардан гапириб чалғитинг, тор дунёсини ёритинг.

Куч кетадиган, вақт, кайфият кетадиган, балки маблағ кетадиган муаммо ва маслаҳатларни жуфтингизнинг пули бор пайтига тўғриланг. Ўшанда кайфияти яхши бўлади. Ишингиз осон битади.

“Аёл юрагига қил сиғмай турганда ҳам, ҳамма ишга балогардон-ку”, деманг, “эрлар нега бундай”, деб сиқилманг. У кучли салоҳият аёлга берилган, эркакда йўқ. Қаптардан булбуллик, олчадан ўрик сўролмаймиз-ку! Инсондан имкониятида борини талаб қилиш керак.

“Эрни эр қилиш” машаққати шу бўлса керак...

* * *

Келин ойим, оила, рўзгор дегани ҳамиша бир неча фикр ва феълнинг тинмай тўқнашуви, мунозарага киришуви демакдир. Гоҳида бир онадан туғилганлар бир-бирига сингмай қоладию четдан келган келин анча-мунча илғаниши турган гап.

Гап қайтариш беодоблик! Аммо ҳар гал индамай қўяверсангиз, аста-секин елкангизга ва бошингизга оёқ қўйиб

юборсалар, вазиятни енгиллатадиган жавоб топинг, сизда ҳам ўтиш мумкин бўлмаган чегара борлигини озгина сездиринг. Лекин, хафа бўлсангиз, жаҳлингиз чиқса, жаҳлингизни чиқарган охирги нарса ҳақидагина гапиринг. Ҳаргиз эски-туски гиналарни санаманг, озор берганни қарғаманг, атаб чақирманг, овозингизни кўтарманг! Чунки бу тўқнашувдан кейин, хайрлашиб чиқиб кетолмайсиз. Яна ҳаёт бор. Шу уйда бир неча йилдан бери яшаяпсиз. Қанчадан-қанча яхшиликлар, чиройли кунлар албатта бўлган. Нега уларни унутасизу ҳамма хато ёки ёмон ишларнигина хотира халтангизда тўплаб юрасиз?! Кўнгли, феъли қора одам шундай қилади, ёдингизда бўлсин!

Бировни ёмонлайдиган одам аввало ўзини қаритади. ғийбатчилик, гиначилик ёмон электроннинг ичида яшаш демакдир. Файбулла ас-Салом “Толибнома” китобида: “Деворнинг ҳам қулоғи бор, у одамларни тинглаб яшайди. Ичида кулгу, меҳр-муҳаббат шевалари, куй-кўшиқ янграган иморат нурамайди. Аммо ҳақорат, йиғи, жанжал бор хонадон зимдан тўкилиб боради”, дейди. Келин ойим, сизнинг шевангиздан нафақат кишиларнинг, балки сизга қулоқ солиб яшаётган иморатларнинг ҳам бағри бутун бўлсин.

* * *

Мана ўзингиз келин бўлиб кўрдингиз. Келин ўзидан ўтганини ўзи биладию Худо биледи: бировлар учун хизмат, ҳар бир қадамингга қатор назоратчи, қисиниб овқатланиш, қисиниб гапириш, бир пайтнинг ўзида ҳаммага “тез ёрдам” бўлиш... осонми? “Рўзғор” деган синоату “бола” деган ширин душман-ушлаб турмаса, ҳар дақиқада учиб кетгинг келади бу даргоҳдан...

Келин ойим, ўз уйингизда қайнсингил ёки қайнэгачи тарзида келинингизга берган озорларингизни энди ювинг. Ўзингиздан кичик қайнсингилнинг сизга тепадан қараши, ҳатто танбеҳ бериши жонингизни огритганда, ким эдиму ким бўлдим деб, ичингиз йиғлаганда келинойингиздан хаёлан узр сўраб кўйинг. Унинг юрагига ўзингиз санчган тиконларни олиб ташлашни ният қилиб кўйинг.

Агар онангизни ҳақиқий севсангиз, унга садоқат кўрсатмоқчи бўлсангиз, унинг келинларини эритинг, уларга ёқиб

олинг. Чунки, катталар ёшига ёш кўшилган сари феъллари торая боради. Бундан бу ёғига ота-онангизнинг ёқадиган ишидан ёқмайдиган иши кўпайиши аниқ. Ва уларнинг ҳамма иши келинга тушиб туради. Ота-онангиз айтмаган миннатдорчилиқни келинга сиз айтиб тулинг, улар илинмаганини сиз илининг. Ораларига кўприк бўлинг, икки тарафни бир-бирига тушунтирувчи, иситувчи бўлинг.

Бировга ёмонлик қилиб ҳеч ким роҳат топган эмас. Сиздан миннатдор бўлган келинингиз сизни рози қилиш учун ҳам ота-онангизга муҳаббат билан хизмат қилади. Сизнинг бу “ямоқчи”, бу “сувоқчи” лигингиздан ҳамма манфаатдор: ота-онангиз меҳр ичида, келинингиз хурсанд, ўзингиз хотиржамсиз.

* * *

Сенга кўз, қулоқ ва тафаккур бердим, эҳтиётингни ўзинг қил, дейди Аллоҳ. Кўринг, эшитинг ва танангизга ўйланг: аканинг хотинига қаттиқ дилозорлик қилиб келган бир аёлни биламан. Бир қизи бебаҳт бўлди, иккинчи қизининг фарзанди турмади, учинчи қизи касалванд. Бир набираси ногирон туғилди, иккинчиси яна айбдор...

Шаҳарни вайрон қилишдан кўнгилни вайрон қилиш ёмон. Дилозорга Аллоҳнинг жавобини кўриб турибсиз.

* * *

Жисмингизнинг жами аъзоларини Худо ҳурликда яратди, яъни кўз, қулоқ, қўллар, оёқлар... бари эркин. Аммо, таассуфки, тил деган нарсага кўп ҳадик билдирди. Даставвал унга тиш аталган тошлардан икки қатор кўрғон қўйди. Ҳадиги ортавергач, лабларни дарвоза сайлади. Бу ҳам хавотирли бўлавергач, тафаккурни унга соқчи тайинлади. Аллоҳки кўрққан нарсадан бандаси кўрқмасинми? Тоғ кўчиб ўлмаган, ўққа учиб ўлмаган одам бир оғиз сўздан тугаши мумкин. Ёмон тил хоҳлаган кишини бемор қила олади. Яроғ билан одам ўлдирган кимсанинг оти қотил ва ундан умрбод сесканиб ўтадилар. Лекин эру фарзандларнинг асабларини, кайфиятини, юрагини кунда бир неча бор ўлдириб юрадиган аёлга ким деб қараш керак? Унинг жазоси нима?

Қариялар уйларига назар солинг. Фарзандлари келтириб қўйибди эмиш. Она ҳам жонга тегиши мумкинми, она-я?! Тўшакка қадалиб ётган она ҳам ҳеч йўқ бир оғиз маслаҳати билан боласига дармон бўлади-ку! Онаси юзга кириб ўлганлар, тўймадим деб йиғлайдилар, яна юз йил яшаса бўларди, дея бўзлайдилар.

Ғарибхонадагилар эса (Худо мени кечирсину), болаларини тиллари билан, феъллари билан зада қилганлар-ов! Сени туғиб қўйдим, сени боқиб қўйдим, деб таъна қилганингиз заҳоти Аллоҳнинг қаҳри келадир. Фарзандни сизга Худо берган. Таънани унга қиляпсизми? “Ҳамма эътиборинг менга бўлсин, топганинг менга бўлсин, ҳали мендан қарзинг кўп”, дедингизми, ҳамма савобингиз куяди! Ахир она-бола кўчадаги йўловчими, кўшнимики бирга бир қилиб ҳисоблашса! Бола бизнинг танимиздан, жонимиздан ўсиб чиқади-ку?! Бола бизнинг ўзимиз-ку! Аслида, онанинг энг ёмонини ҳам фарзанд қўлида кўтариши керак. Бу унинг бурчи! Аммо ўз боласини тинимсиз яралаб, тили билан наштар санчишга қодир онадан меҳрибон бола қандай туғилсин? Бугдойдан бугдой, курмакдан курмак унади-да!

Демак, келин ойим, ҳали бағрингизда бола деган гунча тугилмай туриб, ният қилинг, феълингиз созлансин, токи сиздан ҳеч ким озор емасин, отингиз **МЕХР** бўлсин, одатингиз **ҲАЛИМЛИК** бўлсин. Такдирнинг ҳукми шу: тили ширин онага бола — **РОҲАТ**, тили ёмонга эса боласи — ўзидан чиққан **ЖАЗО**дир!

* * *

Кейинги пайтларда куёвникига сингиб кетмаган келинлару ҳадеб жанжали кўчага чиқаверган қайноналарга, қизининг бахти юришавермаган оналарга ачинмайдиган бўлиб қолдим.

Мен сийрати гўзал, нозик дид билан ўзига қараган олий маълумотли талай одамларни кўраман. Аммо улар сўзлай бошлаганда ... оғзидан чиқаётган сўзларга одам эмас, темир ҳам туриш бермайди. Бундайларни сўз маъносини ажратолмайди деёлмайман — улар яхши бир ҳунарнинг, амалнинг эгаси, ҳатто ижод қилаётган одамлардир!

Ахир, бахт нима ўзи? Бахт — бу бировни аяш, унга жами яхшиликларни илиниш. Бахт — бу сенинг мурувватингдан

ўзганинг гуркираб кўкариши, ўсиб-униши. Ўзининг сочган яхшиликлардан эзгуликлар кўпаяётганини кўриш ва атрофингда сендан миннатдор кўзларни туйиш ва суйиш — бу энг тотли бахт. Сен ҳаётдан, одамлардан бахт талаб қилиб, дод солишдан аввал бир дам ҳисоб қил: ўзинг неча кишини бахтиёр қилдинг? Неча кўнгилни обод қилдинг?

Биргина олмада ҳам қуёшнинг, ҳам тупроқнинг, ҳам сувнинг, ҳам деҳқоннинг ҳаққи бор. Унга эга бўлиш учун шу ҳақдорларнинг барини рози қилмоқ керакдир.

— Бориб сўранг, эримнинг ёқаси ҳеч қачон кир юрмаган, уч маҳал овқатини тайёр қилмаган куним йўқ, тиллоларимни сотиб уй қуришдим, ойлигимдан онамга битта кўйлақ олиб берган бўлсам ўлай агар, шу уйга ташийман. Аммо қайнонам пашша бўляпти. Мен унинг ҳам хизматини қилишим керакмиш, эримнинг ака-укалари билан иши бўлмай қолганмиш. Энди уларнинг ҳам битини тозалашим борми? Менинг иккита боламни ким ўйлайди?..

Лаби-лабига тегмай бидирлаётган бу жувон ўзининг ва эрининг ҳалоллиги, поклиги, меҳнаткашлиги ҳаққи уларни шу қайнонадан халос қилишимни сўрарди.

... Ҳай, келинчак, шу кожлигинг бўлса, сенга гап уқтиришнинг иложи йўқ! Сен шу шахдингда тур, жуфтингни ўз дунёсидан шартта ажратиб, ўз-ўзингники қилиб, олиб чиқиб кет. Ҳаёт эса сенга камида шундай келажак беради: оппоқ кўйлақ, ширин таом, мўмай пулга эга бўлган, фарзандлик, жигарлик, одамийлик қарзларини унутган ўша жониворсифат эринг қаттиқ кўргуликка учрайди: ё тузалмайдиган дардга чалинади, ё ишларида унум бўлмайди, эл ичра қадрсизланади ва ҳоказо.

Сенинг эса шўрингга шўр қўшилаверади: уйингда барака, хотиржамлик бўлмайди, фарзандларинг ўзинггаю бир-бирига беоқибат, бемехр бўлади, сен қайнонангни қайси тил билан жароҳатлаган бўлсанг, ўша тил билан ўзингни тиглайдилар. Ана ўшанда тавба қилгани меҳроб тополмайсан. Қайнонангнинг руҳи эса остонангда чирқираб туради. Жуфтингнинг боғбони қайнонанг, қуёши қайнотанг эди. У сув ичиб улғайган тупроқ сен келин бўлиб тушган остона эди. Ўшаларни рози қилган тақдирингда ҳам, жуфтингга эллик фоиз ҳақдор бўла оласан, холос! Ахир улар тирноқ билан эт!..

Яна бир келинни эшитинг:

— Икки ҳафтага онамникига кетсам, қайнонам уйимни очиб, бизникида яшабди, ҳатто биласизми, меҳмон бўлиб

келган қайнэгачим менинг чойшабу кўрпамда ётибди. Битта сочиғим ҳовлида юрибди! Менга энг алам қилгани шуки, улар мендан кечирим сўрамади!

Чиройли кўзларини кўзимга қадаб, худди мени сўроқ қилаётгандай ҳезланиб, оғиз очишга қўймай шанғиллаётган бу келинчак ўша кундан бери кўз ўнгимдан кетмайди. Унинг бемулоҳаза, беандиша, беҳис, бемехр жаврашлари асабларимга хаёлан тошдай ёғилади ва хаёлимдан шу сўзлар ўта бошлайди:

“Сенинг уйингга қайнонанг ўн беш кун эмас, умрбод ҳақдордир. Бу уйнинг гуваласини ким қўйди, сени келин қилиб олиб келгунча ким толиқди? Келин олсам, тўрига ўтсам, деб ким тунлари орзу-ҳавас қилди? Шу қайнонанг эмасми? Сенинг ҳисобингга ўтган 25 ёшли жуфтинг қайнонангнинг 25 йиллик умри эмасми? 25 йиллик топган-тутганини, чиройини, қувватини, орзу-армонларини фарзандига ўтказмаганми шу аёл! Сен аввал бири энди учга кирган, бири бирга кирган гўдакларингни 25 га киргизиб кўр. Сенинг исминг дилозордир! Дилозор ўз бахтсизлигини ўз тили билан яратади. Ўзингдан кўр, ўзингдан кўр...”

* * *

Бир куни менга шундай савол бердилар: “Ҳам ўқиб, ҳам ишлаб, рисоладагидай келин бўлиш мумкинми?”

— Оиламиз маънили ва қозонимиз ризқ-насибали бўлиши учун илму ҳунар ўрганамиз. Оилани мукаммал ва мунаввар қилиш учун, тонгда кетиб, тунда қайтиб, қора терга ботиб ишлаймиз. Ўғилни ўз оиласини ва катта оила аталмиш ватанни ҳимоя қилишга тайёрлаймиз. Бир оилага муносиб бека бўлсин деб қизларни пиштамиз. Шошилиб ва соғиниб келадиган жойимиз — шу уй! Жон томиримиз узилади қачон? Оиладан айру тушганда!...

Кўряпсизми, инсоннинг дунёга келиб топган энг муқаддас нарсаси оиладир! Биринчи навбатда мана шу нуқта обод бўлиши керак. Ҳам ўқиб, ҳам ишлаб, ҳам келин бўладиган ойимнинг учала соҳаси ҳам ғариб бўлади! Сабабки, Арастучалик калланг, филдай кучинг бўлса ҳам, бу юмушларни бир йўла тортишинг оғир. Аввало, ихлос билан ўқиб, бир соҳанинг пухта мутахассиси бўлишга ярасанг, ўқи! Чала илм, биринчидан, жамиятга зарар, қолаверса, жамиятга

зарар келтириб топган пулингни болангга едирсанг, уни бахтсиз қиласан! Қизларни эрта турмушга бераётганлар ва келинликнинг касридан чала мулла бўлаётганлар ўзини ҳам, ўзидан тарқаётганларни ҳам яримта қилади! Қизларни ўқишлари битгачгина узатиш керак. Бу жиддий масала, боласига ҳақиқий меҳрибон ота-она шу йўлни тутади!

Аммо аёлнинг билимли бўлиши шарт, онанинг дунёқараши боланинг дунёқарашидир! Илмнинг катта-кичиги йўқ, катта ўқиш бўлмаса, кичигида ўқисин. Агар ўқий олмаса, мустақил бўлса-да ўқисин! Қиз бола, албатта, бу дунёнинг тош-тарозусидан бохабар бўлиб, сўнггина оила курсин. Жамиятнинг равнақи оналарнинг сифатига боғлиқ.

Энди ишлаш масаласи. Агар сенинг топганингга тушган жойинг эҳтиёжманд бўлса, ишла. Аммо жуфтининг топгани етарли бўлса, минг боғча, минг энага тарбиясидан кўра онанинг тарбияси сингишимлидир. Боланг ақалли мактабга боргунча ўз бағринг ва кўз қорачиғингда бўлса, қандай яхши! Ҳеч ким болангга сенчалик муҳаббат ва ихлос билан тарбия беролмайди. Улар ўзини ўзи эплаб қолгач, хотиржам бўлиб, ижтимоий ҳаётда яна жавлон ураверасан. Жамиятга ҳам ўшандагина унум берасан. Оиласига эътибор, айниқса, боласига қўл, вақт топмаган аёлнинг уйида мувозанат бузилади. Оила жамиятнинг пойдеворидир, бу пойдеворни мустаҳкам қиладиган эса, асосан, аёлнинг қўлидир.

* * *

Агар жуфтимга ёқай десангиз ва энг яхши рўзгор меники бўлсин десангиз, қуйидаги гапларим қулоғингизда бўлсин:

• Куёвнинг остонасини ҳам сизлаб босинг, дастлабки икки йилда тилингизни ҳам, меҳнатингизни ҳам шу уйдаги-ларга ёқишга сарфланг. Ёқиш дегани аввал уларнинг ман-фаатини ўйлаб, сўнгида ўзингизни эслаш, демакдир. Қанча жафо чексангиз чекингү ёқиб олинг уларга — шу хонадоннинг ҳамишалик МАЛИКАСИ бўласиз, қоласиз!

• Агар узилганни улайдиган, кемтикни тўлдирадиган, уришганни яраштирадиган бўлса, бир оз ЁЛҒОНни ҳам гапиринг.

• Рашк қилишдан ўзингизни тийинг (мен буни куёвларга ҳам тавсия этардим), сабаби, кимнинг ўзида суюқликка

мойиллик бўлса, ўзгаларни ҳам шундай деб ўйлайдилар, ким ёлғончи, сотқин ёки ўғри бўлса, бошқалардан ҳам ҳамиша шуни кутади. Ўзингизни ўзингиз шарманда қилманг!

· Жуфтидан қасд оладиган, унинг таъзирини бериб қўйишнинг пайида юрадиган, ундан устун келишга интиладиган кишига оилавий бахт йўқ! Чунки у худбин — ўз манфаати йўлида ҳамма нарсани қурбон қилади. Ота-она ўтади, бола-чақа, ака-ука ўз йўлига кетади, умрингизнинг охиригача кузатадиган ягона маҳрамингиз шу жуфтингиздир.

Эркаклар содда бўладилар. Сиз улардан мураккаб, ҳар томонлама ўйланган эътибор ва одамгарчиликни кутманг. Уларнинг кўнглида чўкиб ётган ўша фазилатларни топишга ҳаракат қилинг, жуфтингизни фарзандларингизнинг энг инжиғи, эътибор талаби деб билинг — унинг тилини топишга, иқлимини юмшатишга ҳаракат қилинг. Яхши эр тутиш учун яхши АРТИСТ бўлиш керак!

· Эркаклар мақтовни яхши кўрадилар — жуфтимга ёқай десангиз, жуфтингизни ўзини ўзига мақтанг.

· Болаларингизга отасини отасига эшиттириб туриб мақтанг.

· Жуфтингиз сиз аллақачон биладиган нарса ҳақида гапирса, билаёنлик қилманг, худди биринчи марта эшитаётгандай ҳайрат билан тингланг. Эркаклар ҳар борада устувор туришни ёқтирадилар (Ҳақиқатан ҳам Аллоҳ ақл, зако бериб, уларнинг биздан устун туришларига нима етсин).

· Онангиз олиб келган совғани бир марта, эрнинг уруғи олиб келган совғани эса минг марта айтиб мақтанг.

· Жуфтингизни жон қадар севинг, аммо бу муҳаббатингизни ҳеч қачон унга изҳор қилманг.

· **ЖУФТИНГИЗДАН ПАСТ КЕЛИБ ТУРИБ, БАЛАНД ИШЛАРИНГИЗНИ БИТИРИБ ОЛИНГ!**

* * *

Ака-укалар орасидан оқибат қочса, келинларни жазоланг.

* * *

Овсинларнинг тили бир бўлса, эрларнинг дили бир бўлади.

* * *

Яхши келини бор хонадон бош тараган қиздай яраклаб туради.

* * *

Кир тўпламаган келиннинг уйига дур тўпланади.

* * *

Гап қайтармаган келин — болангдан азиз.

* * *

Яхши келин мусаввирдир — рўзгорини бадий асарга айлантиради.

* * *

Айтганингни қиладиган келинга раҳмат! Аммо айтмаганингни ҳам қиладиган келин РОҲАТдир!

* * *

Келиннинг мўл нарсадан зўр нарса ясайдигани эмас, йўқдан бор қиладигани — яхшиси.

* * *

Аёлнинг бахти тилидандир.

* * *

Аввало яхши келин сўра, кейингина ўғил сўра. Келининг ёмон бўлса, ўғилсиз қолаверасан.

* * *

Агар ўғиллар ота ҳовлини сотсалар, ё ер талашиб жанжал-хонага айлантирсалар, руҳларнинг кўли келинларнинг ёқасидадир.

* * *

Қизингни боласи — меҳмон, келиннинг боласи — ўзингники.

* * *

Болалигингда онанг ардоғида қандай яйраган бўлсанг, келинли бўлгач, унинг бағрида яна онасини топган боладай мазза қиласан...

* * *

Ўғлимдан ҳам, қизимдан ҳам келинларимни ортиқ кўришим рост. Чунки, оғзимдан чиққанини дарҳол ижро қиладиган беминнатларим — улар!

* * *

Кўли очик келиннинг йўли очик бўлади.

* * *

Яхши келин “меники” деган сўзни ишлатмайди.

* * *

Аввал ўғлини ҳурмат қилиб, кейин онасини эъзозланг. Бола онанинг жонидир.

* * *

Келинимнинг ўғлимга дашном бераётганини эшитиш ўзимнинг бадном бўлишимдир.

* * *

Ўғлимга кўлини пахса, овозини қилич қилиб гапираётган келин — меники эмас!

* * *

Бутун бошли авлод шажарасини тузадиган ҳам, бузадиган ҳам келинлардир. Чунки занжир улар, кўприк улардир!

* * *

Онам раҳматли дангал аёл эди. Ўзи билган айрим хонадонларнинг тўйига ҳам кирмасди. “Уй тутмай ўлсин шу аёл, умр бўйи тўшаги оқармай ўтди-я”, дер эди астойдил куйиниб. Келиннинг чатоғи кўрпачасидан маълум бўлади.

Уйимизда каму кўст кўп эди, аммо ҳеч қачон кир тўшак бўлган эмас.

* * *

Болаларини оғритмай катта қилган келин — доно келин, уйидан шиптир ҳиди келмаган келин эса ундан ҳам аъло келиндир.

* * *

Бола гул — ундан гулнинг ҳиди келиб туриши керак.

* * *

Доимо ниманидир ўрганаётган келин — бўладиган келин.

* * *

Келиннинг савол берадигани эмас, тинглайдигани — яхшиси!

* * *

Тўй кечаси чимилдиққа кириб кетаётган ўғлини бир бор чақириб ўзига қаратиш удум эмиш. Токи онасининг чорлаб турган овози қулоғига, нигоҳи нигоҳига ёзилиб қолсин учун, токи аёлининг пойига мук тушмасдан, ортига бот-бот қараб, онасининг кўзини излаб туриши учун...

Келин ойим, яхши келин аталай десангиз, жуфтингизга ортда қолган онасини тез-тез эслатиб туринг...

* * *

Бир куни бир келинчак: “Ота-оналар ҳам ўғиллари уйлангач, уларни мустақил яшашга қўйишлари керак”, — дея чимирилиб қолди.

Қани, менга қаранг-чи, ойим синглим! Ўғил тилаган, ўғил боққан — мен билан отаси бу ёқда қолиб, ўғлимни олдингизга солиб, етим қозонингизни кўлтиқлаб чиқиб кетсангиз, рўзғорингизда барака бўлади, деб ўйлайсизми? Қайнона-қайнотасиз уйга келин бўлган мен эдим: яхши-ёмон кунларда дуо бергучим йўқ, жуфтимдан оғринсам юпатгучим йўқ. Юклик бўлсам, мана бундоқ кийиниб, мана бундоқ аялинг, дейдиган йўқ. Биринчи фарзандимда орттирган оёқ оғриғидан ҳануз қутулмайман. Ҳали боламга, ҳали қозон, ҳали кирга югураверибман. Бола чириллашга тушади-ку. Еб-ичиб, сўнг югургин, бўлмаса болангни оч қолдирасан, дейдиганим йўқ. Меҳмон келса, қайнонам бўлганда, ҳеч йўқ бешик тебратиб турарди, деб ичим зил кетарди.

Каттаси бор уйнинг фариштаси бор. Лекин сизни ҳам тушунаман, юрагингиздаги қадокни сезиб турибман. Ҳозирги ажримларнинг олтмиш-етмиш фоизига қайнона-қайнсингиллар сабаб бўлмоқда. Аммо айбни тамоман уларга ҳам қўйиб бўлмайди. Биз шу кунгача элга рўзғор сирлари ҳақида билим бердикми? Ўқув масканларида она-бола бўлиш, келин-куёв бўлиш, қайнона-қайнота ва қайнсингил ҳамда ака-ука бўлиш илми, санъати ҳақида рисола ёзиб, дарс ўтдикми? Буюк Шарқнинг рўзғор тутумлари ҳақида таҳсил бердикми? Бериб қўйган қайси билимимизнинг ижросини сўраймиз!

Аллоҳдан сўрайлик, миллатимиз маънавияти аслига қайтсин. “Бу даргоҳдан ҳеч ким норизо кетмаслиги керак”, дейдиган Юсуфбек ҳожилар биздан. “Марғилонда шундоқ келинимиз бор экану...” дейишни биладиган гўзал лутфлилар биздан. Қизини “болам” деб, келинини “жоним болам” деб чақирадиган назокатли аёллар биздан!

Оламда ўғил тилаган қанча! Аллоҳ менга ўғил бердими, бу мукофот! Унинг кетида гулдай келин кириб келди, бу олий мукофот! Шу тухфаларни олиб туриб, менда шукрона бўлмаса, бағримдаги гунча оила — келин-куёв мендан сув ичиб шиғил боққа айланмаса, менинг тириклигимдан не ҳожат?! Икки ёш гул бўлиб кириб келиб, менинг кўлимда сўладиган бўлса, отим ҚИРҒИН бўлмайдими? Худо уриб қўймайдими мени?..

Оналикка, оталикка, жигарбандликка, ўз навбатида фарзандликка ҳам муносиб бўлишимизни Аллоҳдан ёлвориб сўрайлик.

ҚАЙНОНА ҚАЙ ОНА?

Одам Ота билан Момо Ҳаво бир-бирларини кўрдилар ва ўзаро маъқул келдилар. Аммо Жаброил алайҳиссаломга: “Никоҳ ўқилмагунча кўришмай турсинлар”, деган ваҳий келди. Сўнг инсоният тарихида биринчи никоҳ ўқилди. Уни Жаброил алайҳиссалом ўқиди. “Гувоҳликка эса Ўзим ўтаман”, — деди Ҳақ таоло. Демак, ёдимизда бўлсинки, ҳар бир никоҳда Яратганнинг Ўзи гувоҳдир.

Яна Ҳадиси шарифда “Ўзи рухсат берган ишлар ичида Аллоҳнинг энг ёмон кўрадигани талоқдир”, дейилган. Оила Аллоҳ тузган муқаддас уюшмадир. Шунинг учун ҳар бора талоқ сўзи янграганда Арши аъло ларзага келар экан. Бу — Яратган безовта бўлди, норизо бўлди, деган гап. Бу — бандаси у дунёю бу дунёда бунинг учун жавоб беради, деган гап. Бундан ҳар кимни Ўзи асрасин.

Кўйнимиздан эндигина учирма бўлган, ҳали юрагига шайтон ғулу солиб турган ғўр болаларимиз бу нозикчиликни қандай ҳис қилсинлар! Янги оила янги кўчат эканлиги, унга зийрак боғбон даркорлиги, боғларнинг пайҳон бўлмаслиги парваришга боғлиқ эканлигини бу жавдираган ёшлар қайдан билсин? Худди шу жараёнга жавобгар, оталик-оналик мартабасига сайланган бизлармиз-ку! Ўша боғбон биз-ку! Ва бу боғбонликка йиллаб дуолар қилиб, зўрға етишдик-ку! Агар бизнинг гувоҳлигимизда, кўз ўнгимизда оилалар бузилар экан, гуноҳи бизнинг, айниқса оналарнинг, бўйнимиздадир, биродар!

* * *

Фарзанд деган буюк неъмат саодатманд кишиларгагина насиб этади. Одамдан одам бино бўлиши такрори йўқ инқилоб! Қошу кўзи, феълу атвори, ҳаттоки овозигача

Ўзингга ўхшаб турган бу мавжудот жонингнинг парчасидир. У ёнингда турса, жисму жонинг бутун. Нариди кетса, иккинчиси ҳам яримтасиз! Фарзандлик оилалардаги ажрим улар учун дунёнинг тўфонга тўлиши, қуёшнинг кўкдан ағанаши, юракларнинг ўртасидан дарз кетишидир! Бир-биридан айрилган бу кишилар энди умрларининг охиригача нур кўрмай, совқотиб яшайдилар. Бир шоира айтганидай, доимо юракларига ёмғир тўлиб туради. Боласи гулларнинг бўйини эмас, отасининг ҳидини соғиниб яшайди. Отаси эса буюк-буюк мақсадларни эмас, боласининг кўзларини қидириб ўтади! Боласидан кетган отанинг ҳеч қачон қадди баланд бўлмагай, тирик етим ўсган ўғлон ёки қиз ҳеч қачон чимилдиқда бахтли ўлтирмагай! Она бўлса, алласи ғариб, оталикка етса, ҳаммаша юрагини бир қуш чўқиб туради!

Қайноналикка етиб, бу фожиаларнинг олдини ололмасак, ўз боламизнинг инини ўзимиз бутун сақлолмасак, Аллоҳнинг олдида қай юз билан борамиз? Боласининг уйини бузилишига сабаб бўлган она ўз боласининг уйини ўзи куйдирган қотил эмасми, мажнун эмасми?! Бу қисматга ҳеч қайсимизни йўлиқтирмасин, илоҳим!

* * *

Қиз бола туғилганидан бошлаб, ҳеч қайси ота-она: “Катта бўлса, мени боқади ёки менга у қилиб беради, бу қилиб беради”, демайди. “Болам, Худо хоҳласа, ақли, энг чиройли қиз бўлади, энг яхши одамларга узатамиз, ўша ерда бахтли-тахтли бўлади”, дея тилайди. Шу тарзда йигирма йил муттасил унинг ақлига ақл, жонига жон қўша-қўша, ўзлари бўйрадай тўзиб борадилар. Бир қўл билан фарзандни парвариш қилсалар, бир қўллари билан сандиққа сеп йиғадилар. Ва буни завқу шавқ, минг ризолик билан қиладилар.

Бировнинг қизини келинликка олиб кетар экансиз, билингки, ота-онанинг йигирма йиллик ижодини, шунча йилги умрини олиб кетяпсиз, уларнинг орзу-умидларини, фарзандига ўтиб қолган жон томирини олиб кетяпсиз. Қизлари вояга етгунча ота-онаси унга қўшлашиб хизматкор бўлдилар. У энди улғайиб хизматга яраб қолганда, ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир бўла қолдингиз-да, бировнинг бебаҳо боласини қайтиб бермасликка, умрбодга олиб кетяпсиз.

Биродар, бир зум тўхтанг-да, менга бир жавобни айтинг. онасидан айру тушиб кетаётган шу гўргина қизга она бўла оласизми? Камини кечирасизми? Яхшисига қувонасизми? Шу жавдираб турган ниҳолнинг катта дарахт бўлишида боғбон бўлиш кўлингиздан келадими? Келади десангиз, кўл чўзинг. Гумон қилсангиз, аввал ўзингизни боғбонликка тайёрлаб олинг. Токи билиб-билмай гуноҳга ботманг, токи қиз боққаннинг оҳига қолманг...

Яхши ёки ёмон қайнона бўлиш ёшу қарилик, кўп туққан, оз туққанлик, ўқиган ёки ўқимаганликка боғлиқ эмас. У аёлнинг феълида чўкиб ётган аслига, иймонига, ниятига боғлиқдир.

Агар сизнинг аслингизда йиллар тагида кўмилиб кетган уятли ишлар бўлган бўлса, яъни сиздан ёки ота-онангиздан хато кетган жойлар бўлса, тинмай тавба жоиздир. Боиси, бу қайтимли дунё — онангизга қилганингизни болангиздан, қайнонангизга қилганингизни келинингиздан кўришингиз аниқдир. Аллоҳ ҳеч нарсани жавобсиз қолдирмайди.

Куръони Каримнинг деярли ҳар саҳифасида “Аллоҳ кечиргувчидир” деган жумла такрорланиб туради. Ҳаж сафарига яхшиларнинг орасида курмаклар ҳам аралашиб қолаётганига кўнглим хижил тортар, у ёққа фақат муносиблар бориши лозим, деб қоврилар эдим. Аммо бу ҳам Яратгanning чексиз марҳаматидан бири, даргоҳининг кенглиги экан. Ҳаж ибодатини ўтаган киши онадан қайта туғилган каби беғуноҳга айланар экан. Аллоҳ унинг тириклигида покланиш учун яна бир имкон яратиши шу эҳтимол. Мана сени поклаб қўйдим, энди у ёғига йўлинг савоб ичра бўлса, ажаб эмас, дер экан.

Аллоҳнинг иши бандасига маёқ бўлмоғи лозим, қайнона бўлиш дегани янги туғилган оилага муаллиф бўлиш деганидир. Ажаб эмаски, шу баҳона яратган эгам сизнинг бор гуноҳингиздан кечиб юборса! Ният қилинг, бу ёғига сиздан атрофга озор етмасин, хатоларингизни болангиз такрорламасин. Йлоҳо, келин келган кундан бошлаб ўзингизга ҳам қайта янгиланиш, афзалланиш насиб этсин!

* * *

Катта фалсафани кўя турайлик, оддийгина итнинг феълини кузатинг. Агар майинлик билан емак тутиб, бир бора бошини силаб қўйсангиз, ҳар кўрганда талпиниб

келаверади, овқат бермасангиз ҳам бошини силашингизни кутиб суйкалаверади. Агар овқатни зарда билан ирғитиб берсангиз, берган нарсангизга сиз кетганингиздан кейингина яқинлашади. Борди-ю, уни турткилаб, оёғингиз билан нуқиб кўринг-чи, ёнингизга келармикин? Келмайди! Кўполлигингиз такрор бўлаверса, сизни кўрганда “вов!” дейдиган ва нари қочадиган бўлади.

Келин эса инсон! Унинг итчалик ҳам орияти бўлмасинми? Бездирсангиз, нари кетади-да! Келин тобе, сиз каттасиз. Ишора каттадан бошланади, тобе киши эргашувчидир!

* * *

Келинчагимнинг шарпасидан уйғониб кетсам, андиша босади: саҳарлаб шунча ишни қилибди-я, ўзимнинг қизим ухлаб ётибди. Онасиникида бўлса, бу гўдаккина ҳам эркаланиб ётарди ҳозир. Дарвоқе, ёшлигимда ўзим қандай эдим, шу келинчалик тутумим бормиди, дея ўзимни солиштираман.

Ўзимни ювар-ювмас: “Айланайин-а, кўп ҳам кўлингизни совуқ сувга ураверманг”, дея алқашга тушаман.

Гоҳида ухлаб қолса, шоша-пиша қайнотасига: “Сиз сув сепинг, мен супураман”, деб имлайман. Ишга тушиб кетамиз. Келин бечорани минг хижолатлик билан уйдан чиқишини, “Аяжон, ўзим қилардим”, деб типирчилашини кўрсангиз! “Сизга шутина ёрдамни ҳам қилмайликми!” дейман чехрамни очиб!

Келиннинг узр сўраб турган ҳолати гўзал, қайнонанинг самимий муносабати ундан ҳам гўзал!

* * *

Куръони Каримда “Ҳамма нарса ниятга боғлиқдир”, деган жойи бор. Келинга: “Бу келин эмас, ўзимнинг болам бўлиб қолади”, деб қарасангиз, кўзингиз фақат ютуғини топиб келади. “Бу келин, ҳеч қачон эл бўлмайди, бошидан хушёр туриш керак”, деб ётсирасангиз, унинг фақат камчилиги кўринаверади.

Ютуғини топиб, шукрона айтганингиз сари, келиннинг чехраси очилаверади, сизнинг чарақлаган кунларингизни Аллоҳ кўпайтираверади. Келинни хафа қилгач, соғлиғингиз

ёмонлашса, кўнглингиз қоронғу бўлса, билингки, бу Аллоҳнинг жавоби. “Берма мўминимга озор”, деган жойи бор. Келинимга она бўлиб қоламан, деб ният қилинг. Болага кўкрак тутганда етмиш икки томирингиз ийиб келгандай, Худо ниятингизга яраша кўнглингизга шафқат эшигини очади. Келинга суюмли бўлиб яшаш гашти ўз болангга ёқиб яшашдан минг бора роҳатлироқдир!

* * *

Ўғлингизни келиннинг олдида асло, асло сўкманг, камчилигини айтманг (умуман, бола борки, кичикдир, каттадир, бировнинг гувоҳлигида танбеҳ бериб бўлмайди). Эр йигитга аёлининг олдида ота-онадан гап эшитишдай оғриқли нарса йўқ. Бу ҳаракатингиз билан, биринчидан, ўғлингизни ўзингиздан совутасиз. Иккинчидан, ўзингизда одоб йўқлигини кўрсатасиз. Учинчидан, келиннинг тарбиясини бузасиз. Нафақат бу, балки бу ёш оиланинг фариштасини ўз кўлингиз билан кетказасиз, сиздан андоза олган келин ҳам ўғлингизга дағдағага тушади. “Қандоқлитингни онанг айтди-ку”, дейди! “Нимангни ҳурмат қиламан”, дейди! Ақли келин бўлса, ўғлингизга сиз ҳар қўпол гапирганингизда, юмшоқ гапиради. Сиздан топмаган эъзозни ўғлингиз келинингиздан топади ва қарабсизки, онамдан кўра аёлим яхши, деган хулосага келади. Хўш, бунинг оғриғи қалай?! Аммо алам қилмасин: экканингизни оляпсиз!

* * *

Биров сўраса, сўрамаса, келинини осонгина ёмонлайдиган қайнона, билингки, ўз даврида қайнонасини учраганга гийбат қилиб келган номард келиндир.

Келинини мақтаган қайнонанинг келини эмас, аввало ўзи яхшидир! Ёшлик дегани гуж-гуж хато дегани, хатосини яшириб, яхшисини ошираяптими, бу қайнонага, иншооллоҳ, келинидан астойдил буюргусидир!..

* * *

Сиз ўғлингизни келиндан қизғаняпсиз. Шу рашк сизни тобора безовта қилади. Боиси шуки, сиз табиатан худбинсиз,

ўз келинлигингизни ўйлайверасиз. Жуфтингизга онасини дедирмай қўйганларингиз, эт билан тирноқни ажратиб юборганингиз эсингизга келаверади. Келиним ҳам мени ўғлимга ёмонлаётган бўлса керак, ўз томонига буриб олаяпти-ёв, ўғлим бугун очилиб гаплашмади, келиннинг касри бу... деган ўйлар исканжасида қоласиз. Келин пайтингизда ўзингиз гуноҳ йўлидан боргансиз... Рўпарангиздаги қўшқаптардай келин-куёвга гумон кўзи билан қараб, гуноҳингизни яна икки қилманг. Тавба денг ва булар мен қилган хатоми қилмасинлар, деб тиланг! Йўқ, айтганим айтган, деб безди раверсангиз, ўғлингиз ҳам отаси қилган номардликни қилиб қўйиши, яъни сизга терс ўтирилиб олиши ҳеч гап эмас!

* * *

Айтинг-чи, келин фарзандингиз қатори фарзандми ёки хизматкорми? Агар фарзанд бўлса, нега қизингизга буюрмаган ишни келинга буюрасиз? Нега қизингиз бажарган ҳар бир ишга шукр келтириб, дилингиздаю тилингизда миннатдор бўласизу келиннинг бажарган ишини кўрмай, бажара олмаган ишини санаб юрасиз? Қизингиз хато қилса кечирасиз, хафа бўлса юпатасиз. Нима учун келинни кечирмайсиз, кайфияти билан ишингиз йўқ? Келин қилган овқатни ейсиз, у супуриб-сидирган жойларда елпиниб ётасиз, аммо тилингизда тинмай унинг гийбати бўлади? Бир эркакни эпақага солиб юриш ўзи ғурбат. Уйнинг хизмати, эрнинг хизмати, бола инжиқлиги дастидан чўзилиб-чўзилиб узилишга келган келинга тинмай кесатиқ қиласиз?

* * *

Бир инсофга келинг-да, тасаввур қилинг: сиз келинга қилган пичинг, зардаларни биров қизингизга қиляпти. Шу торлигингиз билан чидаб тура олармидингиз? Келинингизнинг онаси шу кунгача бир оғиз индамади. Танангизга ўйлаб кўринг, нега у сизни бошлаб қўйишга шошилмаяпти? Боласи ўғайми ёки келиннинг онаси онамас, тошми сизнинг-ча? У сизни авайлагани учун, ҳурматингизни сақлагани учун ўзини босиб турибди. У сизнинг инсофга келишингизни Аллоҳдан тинмай тилагани тилаган!

* * *

Келинингиз билан ўғлингиз иноқ бўлса, титрайсиз. Келини билан ўғлининг суҳбатини пойлаб юрадиган худобехабар аёллар ҳам йўқ эмас. Бунинг отини ғайирлик, ўғилни қизғаниш дейилади. Бу кундошлик билан тенг нарса. Бу она шаъни учун шармандалик, бу уятдан ўзингизни эҳтиёт қилинг, биродар!

* * *

Ўғлингизни қизғанишингизни боласидан узоқлашиб қолган онанинг алами, деб тушуниш мумкиндир. Аммо сиз келиндан қайнотани ҳам қизғана бошладингиз. Келинингиз қайнотага ҳурматни оширса ҳам, уйда чиройли кийлиниб юрса ҳам ғашингиз келади. Кўзингиз изидан қолмайди, нима деди, нима қўйди — олазараксиз. Табиатан ота қизга, қайнота келинга меҳрибон бўлади. Эрингиз шўрлик дастингиздан келинга одатий гапларни айтишга ҳам кўрқади. Чиройли келин олиб бошқалар бахтиёр бўлса, сиз келинингизни айнан шу чиройини кўргани кўзингиз йўқ. Тўхтанг, ойим, мана шу жойда ўзингизни аслида ким эканлигингизни очиб қўйдингиз: демак, аёл сифатида сизнинг ўзингизга ишончингиз йўқ. Ёшлигингизда лов этиб кўринган эркакка тез берилгингиз келиб турган, табиатингиз енгилроқ бўлганидан, эҳтимол, гуноҳдан ўзингизни асрашга кучингиз етмай, умр бўйи армон қилиб юрган жойларингиз бордир.

Кўзингизни очинг, биродар, гуноҳдан кўркмайсизми? Аллоҳдан бу аёлга мен иймон тилайман. Токи у жисмидаги аёллик баднафслигини енгсин, тийсин. Токи ундан тарқалаётган авлюдга бу қусури ўтиб қолмасин.

Дунёда энг ёмон кўрганим — аёлпараст эркагу эркакпараст аёлдир! Булар ҳамиша гуноҳ қилишга тайёр, хатарли инсонлардир.

* * *

Келинини нари-бери қилаверган қайнонага дейишяпти: “Уйингизни ораста ушласа, овқатингизни қилса, сиз капкир ушламасангиз, супурги тутмасангиз, бир оғиз рағбат сўзига ярамайсизми?” “Қилган бўлса, унинг вазифаси!” терс жавоб қилади у.

Бу аёлнинг виждонидан сўрагинг келади: келинлигингизда ўша вазифани ўзингиз бажарганмисиз, деб! Келин фидойи меҳнатни, асосан, қайнона-қайнотага ёқиш учун қилади. Аксари ҳолатларда қайнонасини куйдириб адо қилган келинлардан ёмон қайнона чиқади. Ҳалиги қайнона ўз даврида ихлос билан келинлик қилган бўлсайди, кўли косов, сочи супурги бўлган бўлсайди, бировнинг кўнглини олиш роҳат-азобларини ўз баданида туйган бўлсайди, келинига бундай тошбағир бўлмасди!

Бу аёлга иккиёқлама увол бордир: уни роҳат кўрмай ўтган қайнонасининг оҳи бир томондан тутса, кўлида озорланиб яшаётган келиннинг армони иккинчи томондан тутгусидир!

* * *

Бир гап кулоқларимизга михланиб қолган: “Қизинг тушган маҳалла итига ҳам эгилиб салом бер”, эмиш. Бу бизнинг кўникмамиздаги нотўғри жиҳатларимиздир. Адолат қилинса, аслида менга қизини берганларга юкинмоқ жоиз. Боласини жонидан узиб олиб келганим учун, қизимни меҳмон қилиб ўтқизиб, келинни хизматга солаётганим учун, унинг ҳатто отаси исмини ўчириб ўз номимга кўчириб олганим учун улардан умрбод қарздорман. Ўғилни онаси қийнаиб туққан бўлса, қиз бозордан сотиб олинмаган. Онам раҳматли айтардилар: “Туғиладиган қизнинг тўлғоғи ҳам аччиқ бўлади”, деб! Қиз бола ўз жойини топиб кетгунча, ота-она игнанинг тепасида яшайди. Келиннинг унча-мунча камчилиги учун унинг онасига хўмрайиш ёки бегисанд бўлиш иймонли одамнинг иши эмас. Керак бўлса, уни ўзингиз бош қилиб ўзгартириб оласиз. Ўзингиз ҳам шу кунгача кимдандир ниманидир тинимсиз ўрганиб келяпсиз-ку! Келинингиз ҳали сизнинг ярим ёшингизда, билганидан билмагани кўп. Беайб Парвардигорнинг ўзи!

Энди ўғлингиз ҳақида гапирайлик. Хўш, қани айтингчи, унинг ҳамма иши текисми? Баъзи хомликларидан ичингизни ит тирнаб юради-ку! Буни келин тараф билмайди ва юраги увишмайди, дейсизми?

Аслида, ҳар икки ёш рисоладагидай йўлга тушиб олгунча қудалар хуфияю ошкор бир-бирларига маслакдош, ҳасратдош бўлмоқлари керак. Ўғил туққаним учун, камчилигим бисёр

бўлса-да, мен зўрман, хоҳласам салом бераман, бўлмаса йўқ, деб турсангиз, жабр ўзингизга бўлур. Ҳадиси шарифда шундай дейилган: “Ҳар бир кўпол, қуруқ, гердайган, беқаноат ва димоғдор одам аҳли дўзахдир” (4-жилд, 83-боб, 116-бет).

* * *

Келиним кўп андишали, ҳалол, меҳнаткаш қиз, аммо таом пиширишларга жуда уста эмас. Уни овқатга уринаётганини кўраман-да, эҳ, яна ўхшамай қолса-я, дея безовта бўламан. Шу аснода кўшни чиқиб қолади-ю, ошхона олдидан ўтар экан, келинимга: “Ҳа, овқат қиляпсизми?” — деб луқма ташлайди. Пайтдан ютаман-да, дейман: “Болам келиб, кўлларим узайиб кетди, оч қолсам, боқадиганим бор энди! Ҳали кўрасиз. опаси, қизим шунақа пазанда бўлиб кетадики, маҳалланинг ҳамма келинлари менинг қизимдан ўрганишга чиқади!..” Шу гап билан келинчагимдан кўп яхши ишлар кутаётганимни у билди ва кўп ўтмай кўшним: “Келинингиз яхши, қизиқувчангина экан, мендан фалон таомларнинг тавсиясини ёзиб чиқиб кетди”, деди. Бир қувониб қўйдим. Демак, иш жилди. Каттадан ботмайдиган бир ишора бас, кичик у ёғига ўзи ғилдираб кетаверади.

* * *

Келин бола ҳаётга эндигина кириб келаётган жавдираган жон. Ҳеч вақт уни ота-онаси дарвозангиздан зўрлаб киритиб, шунини олсанг ҳам, олмасанг ҳам оласан демагандир. Харидор бўлиб, қўйлар бериб, тўйлар бериб ўзингиз олиб келгансиз. Энди бу ёғи Фармонбиби айтганидай, сизнинг мактабингизда ўқийди. Лекин ҳаётда озурда ҳолатларни кўрган одам сифатида қулоғингизга шуларни айтай: келиннинг бир иши сизни ранжитса, аввал икки-уч яхши ишини эслаб, миннатдорчилик изҳор қилиб, сўнггина шундай яхши ишлар қилган одам, шунини чатоқ қилибсиз-да, денг, оғриғи енгил бўлади.

* * *

Ҳаргиз пичинг, кесатик ишлатманг, у душманнинг усулидир.

* * *

Келиннинг ота-онаси ҳақида салбий гапларни келинга эшиттириб айтманг, сиз билан уни боғлаб турган нозик ип узилади.

* * *

Мусулмончиликнинг асосий белгиларидан бири — Ҳалимликдир. Дилозор минг ибодат қилсин, барибир кофир қавмидадир.

* * *

Қизидан кўнглингиз тўлмаса ҳам, қудаларга марҳаматли бўлинг — сиздан қувонса, қизини сизга эгиб беради.

* * *

Аёлнинг яхши-ёмонлиги келин олганда маълум бўлади.

* * *

Тилингизда доимо дуо бўлсин. Йилдан-йилга орқага кетаётган жонмиз, келинларга малолимизни келтирмайдиган ягона малҳам уларнинг ўзига эшиттириб қилинган дуодир.

* * *

Ўғлингиз билан келинингизнинг иттифоқлиги ғашингизга тега бошлаган заҳоти, билингки, шайтоннинг йўлига кирдингиз, тезда ўзингизни ростланг.

* * *

Етим йигитлар эмас, кўпроқ ота-онаси тирик йигитлар оиладан кўп сиқилади. Кўпроқ шулар юрак ва асаб касалига мубтало бўладилар. Уларнинг бағри бутунлиги қаерга борди?

* * *

Келинни ўғлингизга ёмонламанг, сочингизнинг оқи билан унга сиз чора тополмайсизу гўр йигит нима қилолади?

* * *

Ўғлингизни келинга мақтанг, уни эшитиб ўғлингиз сизга янада яқинлашса, иккинчи томондан, жуфтининг олдида боши баланд бўлади.

* * *

Ўзимдан кейин қизларим хор бўлмасин десангиз, келиннинг кўнглини овланг. Эшигингизни очиб, чироғингизни ёқиб қоладиган, қизларингиз келса, кўрпача солиб, сизнинг ўрнингизга қозон осадиганлар шулар!

* * *

Ўзингиз тўнглаб турсангиз ҳам, қизларингизни келинларга ҳиммат ва меҳр кўрсатмоққа чорланг, ҳатто мажбур қилинг. Биздан кейин жигарларни бир-биридан жудо қиладиган ҳам, бирлаштирадиган ҳам шу келинлар.

* * *

Қайнона одил бўлмаган уйда ҳар куни қиёмат.

* * *

Келин олиб, гапини ташқарига чиқармаган аёлга қиз беринг.

* * *

Келинингиз қовоғи уюлиб, очилмай қолса, энг яқинда турган сиз айбдорсиз — совуқ ҳаво тегаверса, тегаверса, шигил мева қилган дарахт ҳам косовга айланади-да!

* * *

Эрингизнинг уруғи ҳам, келинингиз ҳам, ўғлингиз ҳам, қудангиз ҳам кўзингизга ёмон кўринаверса, демак, гап ўзингизда. Қуръони Каримда шундай дейилган "...Аниқки, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунча Аллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас" (Раъд сураси, 11-оят).

* * *

Куни кеча ўзингиз ҳам келин эдингиз. Мустарлик билан жавдираб турардингиз — қайнонамнинг нега қовоғи солиқ, қайси ишим ёқмади экан? Қайнэгачим хомуш кўришди — билмай гуноҳ қилиб кўйдимми, деб безиллаганингиз-безиллаган эди.

Эрталаб ҳаммани едириб-ичириб, кийим-бошларини тўғрилаб, ялаб-юлқаб ўқишга жўнаттунингизча анча вақт ўтади. Уйни йиғиштираман дегунингизча тушлик таомнинг ҳозирлиги бошланади. Кўлингиз кафтгирдаю хаёлингиз тўпланиб қолган кирда. Таомни ҳам чала ейсиз-да, кирга тушасиз. Кеч киради, яна қозон. Оралиқда униси келиб, буниси кетиб туради. Кейин дазмол, яна ошхона... Бунинг устига, сизга ёққан, ёқмаган одамларнинг барига бирдай илжайиб туришингиз керак! “Яхшилаб овқатланинг”, дейди қайнонангиз. Шапир-шупур егани тортинасиз, қимтинибгина еб, туриб кетасиз. Оғир иш бўлмаса-да, бир-бирига уланиб, давом этаверган ҳаракат, ҳаммага маъқул тушаман деб, асабларнинг таранг туриши зўр келади, тинкангиз қурийди. Дам олгани эса ҳаққингиз йўқ. Ишдан келган куёвингиз ёнбошлаб ётади, ўқишдан келган қайнсингиллар бир-бир ухлаб чиқишади. Сиз келинсиз, ишдан келсангиз ҳам, ўқишдан келсангиз ҳам бирдай ҳовлининг у бошидан-бу бошига бўз кўйиб юришингиз шарт! Болаларим чарчайди, нега бу чарчамайди, демайди қайнонангиз!.. Бугун эса ўзингиз қайнонасиз, бир ширин жон кўлингизда худди шу аҳволга тушиб турибди, кўрган кунларингизни бир эсланг-да, унга раҳмингиз келсин.

* * *

Кўшни аёл кўш келинини кечки дастурхон йиғиштирилганидан кейиноқ “кечгача чарчадинглар, қани уй-уйларингда дам олинглар”, деб киритиб юборади. Сизнинг қайнонангиз ундай эмас, то охирги одам кўчадан қайтиб, дарвоза қулфланмагунча, телевизорнинг томошаси тугаб, биринчи хўроз чақирмагунча, сизга ухлашга рухсат йўқ. Тунги 12 бўлди. Судралиб кириб кетасиз, ичингиз йиғлайди, онам бўлса ҳозирги ҳолимни кўриб у қиларди-бу қиларди, дея

ўксинасиз. Зирқираган суякларингиз тўшакка шундоққина тўкиладию қотади.

Яна саҳар туришингиз керак. Кеч ётганингиз учун бир оз ухлаб қолсангиз, кўринг томошани! Қайнонангиз қаттиқ гапирмайди, таъна қилмайди, аммо нигоҳларнинг совуқлиги, алик олишларнинг оҳанги, идиш-товоқларнинг бир-бирига урилиши нақ юрагингизни чақади...

Сиз жуда тарбияли эдингиз — “хафаман”, демасдингиз. Сиз жуда ориятли эдингиз — “чарчадим”, демасдингиз. Қайнонангиз яраяпти-ю, деб иш буюраверарди. Индамаяпти-ю, деб тошбағирликда давом этаверарди...

Ичингизга сола-сола эрта қаридингиз. Юта-юта дард оширдингиз. Мана бугун ўзингиз ҳам қайнона бўлиб турибсиз. Келиндай яйраб ўтмаган келинлигингизнинг армонларидан энди чиқинг. Рўпарангиздаги келинни ўзингиз деб билинг. Унинг сиздан яшириб турган дардларини, истиҳола қилиб айтолмаётган чарчоқларини ўқиб туринг. Ўзингиздай бир онаизорнинг ширин жони у. Салга сўлиб, салга эгилади. Дунёга келганига эндигина йигирма йил бўлган новда у. Элликка, олтмишга кириб биз адашамиз-у, у адашмасинми?

Ота-онасининг иссиқ бағрини ташлаб, боғингизни кўкартиргани келди у!

Аёлликнинг дўзахий азобларини бўйнига олиб, ўғлингизни ўзидан кўпайтиргани келди у!

* * *

Ютқизган қиз томон. Қудаларингиз ойда-йилда бир кўринадиган куёвга эга бўлса, сиз умрингизнинг охиригача, кечаси-кундузи хизматингизни қиладиган қизлик бўлдингиз!

Қизларингиз ўз уйи билан овора бўлиб кетади. Кучқувватингизни ҳам сизга боғлаб қўйган эмас. Очиқсангиз ош, чанқасангиз чой тутадиган, бошингиз ёстиққа етса, тонггача ухламай чиқадиган шу — келин. Қизларингиз келса, кўлига тугун тутадиган ҳам шу — келин.

Илоҳо, ҳар кимки фарзанд кўрибди, ошини ошаб, ёшини яшаб, болаларининг фароғатини кўрсин. Аммо кунлар келиб, бу фоний дунёдан кетар бўлсак, орқамиздан эшигимизни очиб, чироғимизни ёқиб қоладиганлар ҳам шу — келинлар!

ҚАЙНОНАЛИК – УСТОЗЛИҚДИР

“Устоз” деган сўзнинг маъноси жуда кенгдир. Бу ёруғ дунёда нимаики бунёд бўлган ва бўлаётган бўлса, устоз-шогирдликнинг ҳосиласидир. Ниманидир кўшнингдан ўрганасан, дўстингдан, оилангдан, китобу матбуотдан, табиат, ҳаттоки жониворлардан-да нимадир оласан. Баъзан фарзандингдан ҳам бир нарсалар ўрганиб тананг яйрайди. Тўрт тараф сабоқ ва ўшанча шогирд.

Қайнона-келинликни олайлик. Энг нозик устоз-шогирдлик шу эмасми! Рўзгор деган муқаддас уюшманинг бугунги ҳолатига разм солиб, юрагим увушади. Ҳар бир оила жамиятнинг бир гишти. Аммо бу гиштарнинг бутунидан синиғи кўпайиб кетаётгани, оилавий ажримларнинг катта қисмига қайнона-келин низолари сабаб бўлаётгани ҳаммага аён.

Касбига ноқобил ўқитувчи ўқувчисидан шикоят қилади. Келинини ёмонлаб юрадиган қайнона ҳам худди шундайдир. Аввало, худо ёрлақаган одам келинли бўлади — шунинг ўзи давлат. Оила иқлимига келиннинг, яъни янги бир ҳавонинг кириб келиши катта воқелик! Ҳар қандай воқелик содир бўлганда эса ўзгаришлар, силжишлар, янгиланишлар бўлиши табиийдир.

Янги фарзанд кўрсангиз, ҳеч қачон уни уйлар қуриб, сеплар ясаб, ҳовлиларгача башанг қилиб кутиб олмайсиз, лекин келин келса, шундай қиласиз, ўзингиз паст уйга сурилиб, келинни баланд уйга жойлайсиз. Ҳаяжон ва ризолик билан қиламиз бу ишни. Сабаби, келин авлодимни узайтиргани, боламнинг ёнида болам бўлиб, толсам суягани, кетар бўлсам чироғимни ўчирмаслик учун келади. Шундоқ воқелик содир бўладию нега таранг тортмайин! Келинга бўлган лутф

ва марҳаматларим аввало унга бўлган ҳурматим изҳоридир. Қолаверса (мана шу устозликнинг бошланишидир), ҳаммаёқни созлаб кутишим — келиннинг кўзи бошидан бошлаб орасталикка ўргансин деганим, уст-бошимни саришта тутишим — келин менга боқиб уйда рўдапо бўлиб юрса бўлаверар экан, демасин, деганим. Айб иш қилган оилам аъзосига овозимни кўтармай, бепошна гап айтмай, имо-ишорали танбеҳга ўтишим — келиннинг тилию этини қотириб қўймай, қолаверса, онаси бўла туриб, ўз болаларимни шу қадар юз-хотир қилаяпманми, келиннинг уларга ҳурматсизлик қилишига йўл йўқ, деганимдир.

* * *

Фарзандлар аксари айтганимизни эмас, қилганимизни қиладилар. Келин менинг уйимга четдан кириб келди, то шароитни уққунча хатолар қилиши бор гап. Мен унинг адашишларини маржонга тизиб санамай, тўғриси уни ўзим қилиб кўрсатишим зарур. Буни ҳалимлик билан, устозларча беминнат бажаришим керак. Худо берган тўрт келиним бор, қўшганлари билан қўша улғайсинлар. Онамдан кейин онам, фарзандларим ҳам билмайдиган сирларимни айтадиган ишонч тоғларим, ҳақиқий меҳр ва иззат кўрадиган манбаларим — шу келинларим, у дунё-бу дунё улардан розиман...

Агар уларнинг янгилигида биронтасининг уйига бепарволигини сезсам, билдирмайгина кириб йиғиштириб чиқардим. Қизариб-бўзариб узр айтишга тушса: “Вақтим бор эди, сизга ёрдам қилдим-да”, деб қўя қолардим. Шу кифоя, кейин унинг ўзи жонсарак бўлиб қолади...

Янги келин давлат имтиҳони топшираётган, қалтираб турган талабага ўхшайди. Оиланинг ҳар бир аъзоси уни зимдан кузатиб туради. Шунча ҳаяжон ва изтиробини менинг кулбамга бағишлаб турсаю бу жиндаккина жонга нега она бўлиб раҳмим келмасин, нега унга кўрғон бўлмайин?! Хатосини ёпишим, камини тўлдиришим, юпатиб туришим унга мадад беради, қолаверса, менга меҳри тушади, яна қолаверса, меҳнатини розилик билан қилади. Ҳатто онамизнинг сути бизга қарз бўладию келиннинг менга хизмати қарз эмасми! Розилик бўлмас экан, уйимизда барака бўлмагай!

* * *

Келиннинг тарикдай яхши ишини ҳам сезганимни билдиришим керак. Мақтовга ҳали лойиқ бўлмаса, ҳеч йўқ дуо тарзида рағбатлантириш жоиз. Орамизда шундай қайнона бўлгучилар бор. Биров тукқан, биров боққан бир инсон келиб, ўз эгасига эмас, етти ёт бегона, яъни сизга овқат қилиб, уйингизни тозалаб, ўтингиздан кириб, кулингиздан чиқиб турсаю бир оғиз: “Барака топ”, демайсиз-а! Кўша-кўша шолча, гилам ювиб, меҳмонга борсангиз, сават-сават пиширикларни кўлингизга тутса, яна ҳадик билан кўзингизга жавдираб турса, бир оғиз: “Қизим, чарчаб қолмадингизми, еб-ичиб олинг энди”, дейишга ярамайсиз. Ваҳоланки, бирданига шунча ишни қизингиз ҳам, ўзингиз ҳам қилмайсиз. Нега мамнунликни билдирмайсиз, иши битаётган уй сизники-ку! Келинга очик чехра бермай, кибр сақлаб нимани ютдингиз? Келиннинг юраги синди, сизга бўлган ихлоси музлади, норизо бўлди, оилада нимадир чирс этиб дарз кетди!

* * *

Яна шундайларингиз бор: ўз қизингизнинг кўрган тушидан бошлаб, кечаги еган овқатигача сўраб-суриштирасизу сизга тўшак солиб, оғзингизга кунда иссиқ чой тутаётган келиннинг соғлиғини, уйига бориб келса, ота-онасининг тинчлигини, ишларининг боришини тил келиб сўрамайсиз-а?! Янги кўйлак кийса, кўрмаганга оласиз, бировлар уни мақтаса, эшитмаганга соласиз. Буларни келин кўриб туради. Юрагининг сингани энди унинг юзида ҳам кўрина бошлайди. Табассуми ўчади, қадамида хорлик сезади, бу навжувон новда гуллашнинг ўрнига сарғая боради. Унинг устига тилингизда тизгин йўқ. “Фалончининг келини ундоқ кулиб тураркан, пистончининг келини кучоқ очиб кўришар экан, йигит бўлмай ўласанми, хотин тергаш, хотин сўкишни ҳам билмайсан”, дея маҳаллага эшиттириб шовқин соласиз. Келинингиз сайроқи булбул эди, гунг қилган сиз; очилган гул эди, кул қилган сиз; олов бўлиб кириб келганди — ўчирган сиз. У резина кўғирчоқмики, эзиб ташласангиз ҳам, тишлаб отсангиз ҳам бирдай илжайиб тураверса!

* * *

Гоҳ ҳалол, гоҳ ҳаром аралаштириб териб-туғиб тўй қиласиз, йигирматалаб кўрпа қолайсиз — захлар чиритади, сичқонлар ейди, дошқозонларда ошлар дамлайсиз, қўш тандирларда нонлар ёптирасиз — ортганини моллар ейди! Биродар, бу тиришиб-тирмашишингиздан, жизғанақ бўлишингиздан муддао не? Ўзингиз неча йил яшамоқчисизки ё қирқта жонингиз бормики, ярмини ҳавога сарфласангиз! Ўзингизнинг биттагина жонингизни қачон ўйлайсиз? Дам олиш жойлари нималигини биласизми, неча марта санаторийга бордингиз? Ўзингизни аянг, биродар! Ўзини аяган, бировни ҳам эҳтиёт қилади. Ўзимизга ҳамisha шундай савол бериб юрайлик: бутун неча кишини кўнглини олдим? Неча одам менинг ҳузуримдан юраги яшнаб чиқиб кетди.

Навоийда шундай байт бор:

Кимки бир кўнгли бузуқнинг хотирин шод айлағай,
Онча борким, Каъба вайрон бўлса, обод айлағай.

* * *

Қиз бола узатилар экан, куёв бор хонадонни Эрам боғи деб боради. Зухрога айланмоқ учун боради. Атласу шойилар ичида Ой бўлиб, балқиб боради, сукунатга тўла ҳовлингизга баҳорий жаранглар ва баҳорий ранглар билан ҳаётнинг энг ширин қўшиқларини бошлаб, маликалардай кириб боради.

Орзулари ушалсин унинг!
Ихлослари синмасин унинг!

Тоҳирини топсин шу даргоҳдан! Мажнунини топсин шу боғдан!

Онасидан ҳам меҳрибон онани, отасидан ҳам аълороқ отани шу ердан топсин!

Ўз уйим деб жойлансин уйингизга,
Ўлан тўшагим деб жойлашсин!

Қайноналик имтиҳонларидан ёруғ юз билан ўтишингизда
Аллоҳ мададкор бўлсин!

* * *

Сиз келдингиз, эртакларни туйдим, қизим,
Жоним тиниб, ором тўнин кийдим, қизим,
Ҳеч кимнимас, сизни сизлаб суйдим, қизим.
Келин қизим, атиргулдай сўлим қизим.

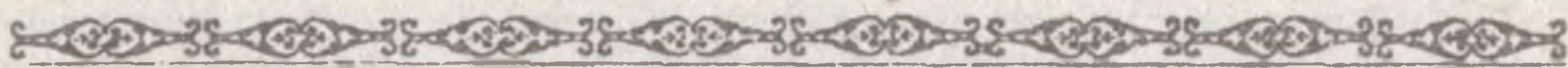
Қийғоч қошлар қалам билан чизилмаган.
Ҳеч бир кўзлар бу кўзлардай сузилмаган,
Кулгичингиз аъло турар минг тилладан,
Келин қизим, тўлин ойдай тўлин қизим.

Тилла қошлар қошингизда жилоганар,
Бошингизда зар дўппилар тиллоганар,
Ифорларга тўлиб кетди остоналар,
Остонамни чаман қилган гулим қизим.

Эвоҳ, сизни онам кўрса бўлмасмиди,
Йиғлаб юриб, кўзмунчоқлар илмасмиди,
Сизни кўргач, яйраб, балки ўлмасмиди,
Келин қизим, бағрим тилим-тилим қизим.

Энди онам ўлди дея йиғламайин,
Ҳолим сўраб турибсиз-ку онамдайин,
Сиз келдингиз, умрим узун бўлар тайин,
Келин қизим, тўлин ойдай тўлин қизим,
Остонамни чаман қилган гулим қизим.

РЎЗҒОР СИРЛАРИ

“Қуш тилини қуш билади”, дейдилар. Муҳтарам тоифадош, келинг, бир аёлчасига кўнгил ёзайлик...

Кўринишга ҳар биримиз оддий аёлмиз. Аммо шу оддийгина бирликда минг битта рангли олам мужассамдир. Гоҳо ўзимиздаги қудратнинг адоғига етолмай ҳайратдамиз, гоҳо эса, энг нотаваон кимсадай талай хатоларга йўл қўямиз. Ўзимизга ўзимиз ҳайрон бўлиб ўтаяпмизми, бизни тушуниш йўлида сабру иродасини букмай келаётган йигитлар омон бўлсин! Гарчи эркак зотини-да Аллоҳ жудаям текис, бегуноҳ яратмаган бўлса-да, мен бутун уларни беозоргина четлаб ўтиб, фақатгина ўз тоифамиз ҳақида сўз юритмоқчиман. Қолаверса, бизнинг йигитлар зийрак, “қизим сенга айтаман, келиним сен эшит”, иборасини яхши биладилар.

* * *

Рўзғордан койиниб ёзилган мактубларни ўқиб, ўзлари хоҳлаб турмуш қурган, бироқ кейинчалик осонгина ажрашаётганларни эшитгач, киши кўнглини ғам босади. Икки ўртада болаларнинг сарсон бўлаётгани эса... фожиадир! Бундай турмуш ота-онанинг зўри билан бўлганда-ку, ҳаммасини уларга тўнкардик-қўярдик. Энди эса, “Олтин дея танлаганим мис чиқиб қолди” деб, барча гуноҳни жуфтимизга ағдаряпмиз. Киши бир йил киядиган кийимини ҳам обдан кўриб, чамалаб олади. Жуфт танлаш кўйлак танлаш эмас-ку! У умрининг сўнгги нуқтасига қадар бирга боровчи иккинчи қалбинг, иккинчи қўл-оёғинг, иккинчи кўзингдир. У сенинг болаларингнинг отаси 20, 30, 40, 50, 60... ёшининг ягона елкадоши ва ҳомийсидир! Сен жуфт танлашда унинг қадди-

бастига, ота-онасининг молу давлатига ёки унинг ваъдаларию бийронлигига қараб баҳо бердингми? Ва бунинг оти “севги” бўлдимми? Дейлик, танлаган одамнинг сен орзу қилган инсон эмас экан. Сен қандай ўйлаган эдинг? Мукаммал, қуйма инсонлар онадан тайёр яралмайди-ку.

* * *

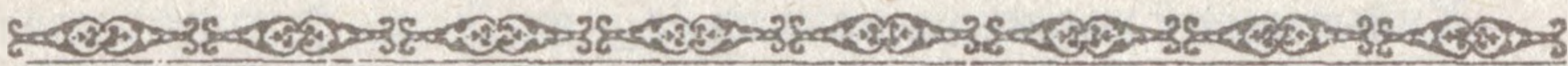
Шундай, азизим. Рўзғор — бу истироҳат боғи эмас. Унда фақат гул кўтариб, рози дил айтиб, қўлтиқлашиб юрмайдилар. Халқ ҳақни айтади: рўзғор — бу ғор! Ўзингни йўл-йўлакай худди шаммисол ёқиб борсанггина, атрофнинг ёришиб шаклга кириб боради. Рўзғор эркакка ҳам, аёлга ҳам бир-бирига муносиб бўлиш учун бир умр ўзини-ўзи қайта тарбиялайдиган майдон!

* * *

Элда “Аёл кишининг ҳийласи қирқ туяга юк бўлади” деган нақл бор. Буни ижобий тушунмоқ керак. Бу бизнинг ўзлигимизга нисбатан айтилган айни ҳақиқатдир: айтингчи, ҳийлани ақли бор одам ўйлаб топадими? Демак, ўшандай ҳийланинг замирида аёлнинг қирқ туяга юк бўлгулик ақли ҳам мавжуд экан-да! Агар ўша ақлни ҳар сафар фақат эзгулик йўлида сарф қилсак эди, қанчадан-қанча рўзғорлар тўзимаган, қанча диллар ўксимаган бўларди.

* * *

Пароканда оилаларни қовуштирган — биз. Бўш-баёв эрларни қаторга кўшган ҳам, ноиттифоқ ака-укаларни бирлаштирган ҳам — биз! Суягувчи тоғ бўлган ҳам, яйратувчи боғ бўлган ҳам — биз аёллар, бу биздаги ўша яхши маънодаги “ҳийла”нинг шарофатлари. Аммо, холис айтайлик, бизни деб, биз туфайли чекувчи бўлиб кетганлар қанча, ичувчи бўлиб кетганлар қанча! Бизнинг ханжар тилларимиздан абгор бўлиб... ювошроқ жуфтни орзулаганлар қанча! Атрофга астойдил разм солсангиз, шу нарса аён бўладики, аёлларга қараганда, эркак зоти ишонувчанроқ, соддароқдир. Мана шу самимиятни биз суиистеъмол қилмаслигимиз керак. Эрларнинг

РЎЗҒОР СИРЛАРИ

“Қуш тилини қуш билади”, дейдилар. Муҳтарам тоифадош, келинг, бир аёлчасига кўнгил ёзайлик...

Кўринишга ҳар биримиз оддий аёлмиз. Аммо шу оддийгина бирликда минг битта рангли олам мужассамдир. Гоҳо ўзимиздаги қудратнинг адоғига етолмай ҳайратдамиз, гоҳо эса, энг нотаваон кимсадай талай хатоларга йўл қўямиз. Ўзимизга ўзимиз ҳайрон бўлиб ўтаяпмизми, бизни тушуниш йўлида сабру иродасини бўқмай келаётган йигитлар омон бўлсин! Гарчи эркак зотини-да Аллоҳ жудаям текис, бегуноҳ яратмаган бўлса-да, мен бутун уларни беозоргина четлаб ўтиб, фақатгина ўз тоифамиз ҳақида сўз юритмоқчиман. Қолаверса, бизнинг йигитлар зийрак, “қизим сенга айтаман, келиним сен эшит”, иборасини яхши биладилар.

* * *

Рўзғордан койиниб ёзилган мактубларни ўқиб, ўзлари хоҳлаб турмуш қурган, бироқ кейинчалик осонгина ажрашаётганларни эшитгач, киши кўнглини ғам босади. Икки ўртада болаларнинг сарсон бўлаётгани эса... фожиадир! Бундай турмуш ота-онанинг зўри билан бўлганда-ку, ҳаммасини уларга тўнкардик-қўярдик. Энди эса, “Олтин дея танлаганим мис чиқиб қолди” деб, барча гуноҳни жуфтимизга ағдаряпмиз. Киши бир йил киядиган кийимини ҳам обдан кўриб, чамалаб олади. Жуфт танлаш кўйлак танлаш эмас-ку! У умрининг сўнгги нуқтасига қадар бирга боровчи иккинчи қалбинг, иккинчи қўл-оёғинг, иккинчи кўзингдир. У сенинг болаларингнинг отаси 20, 30, 40, 50, 60... ёшининг ягона елкадоши ва ҳомийсидир! Сен жуфт танлашда унинг қадди-

бастига, ота-онасининг молу давлатига ёки унинг ваъдаларию бийронлигига қараб баҳо бердингми? Ва бунинг оти “севги” бўлдимми? Дейлик, танлаган одамнинг сен орзу қилган инсон эмас экан. Сен қандай ўйлаган эдинг? Мукаммал, қуйма инсонлар онадан тайёр яралмайди-ку.

* * *

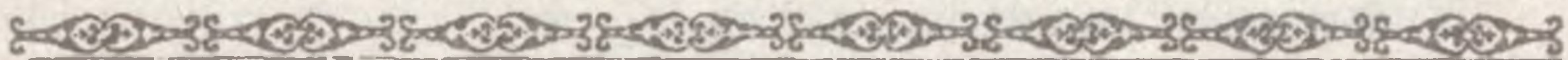
Шундай, азизим. Рўзгор — бу истироҳат боғи эмас. Унда фақат гул кўтариб, рози дил айтиб, кўлтиқлашиб юрмайдилар. Халқ ҳақни айтади: рўзгор — бу ғор! Ўзингни йўл-йўлакай худди шаммисол ёқиб борсанггина, атрофнинг ёришиб шаклга кириб боради. Рўзгор эркакка ҳам, аёлга ҳам бир-бирига муносиб бўлиш учун бир умр ўзини-ўзи қайта тарбиялайдиган майдон!

* * *

Элда “Аёл кишининг ҳийласи қирқ туяга юк бўлади” деган нақл бор. Бунинг ижобий тушунмоқ керак. Бу бизнинг ўзлигимизга нисбатан айтилган айни ҳақиқатдир: айтингчи, ҳийлани ақли бор одам ўйлаб топадими? Демак, ўшандай ҳийланинг замирида аёлнинг қирқ туяга юк бўлгулик ақли ҳам мавжуд экан-да! Агар ўша ақлни ҳар сафар фақат эзгулик йўлида сарф қилсак эди, қанчадан-қанча рўзгорлар тўзимаган, қанча диллар ўксимаган бўларди.

* * *

Пароканда оилаларни қовуштирган — биз. Бўш-баёв эрларни қаторга қўшган ҳам, ноиттифоқ ака-укаларни бирлаштирган ҳам — биз! Суягувчи тоғ бўлган ҳам, яйратувчи боғ бўлган ҳам — биз аёллар, бу биздаги ўша яхши маънодаги “ҳийла”нинг шарофатлари. Аммо, холис айтайлик, бизни деб, биз туфайли чекувчи бўлиб кетганлар қанча, ичувчи бўлиб кетганлар қанча! Бизнинг ханжар тилларимиздан абгор бўлиб... ювошроқ жуфтни орзулаганлар қанча! Атрофга астойдил разм солсангиз, шу нарса аён бўладики, аёлларга қараганда, эркак зоти ишонувчанроқ, соддароқдир. Мана шу самимиятни биз суиистеъмол қилмаслигимиз керак. Эрларнинг

РЎЗҒОР СИРЛАРИ

“Қуш тилини қуш билади”, дейдилар. Муҳтарам тоифадош, келинг, бир аёлчасига кўнгил ёзайлик...

Кўринишга ҳар биримиз оддий аёлмиз. Аммо шу оддийгина бирликда минг битта рангли олам мужассамдир. Гоҳо ўзимиздаги қудратнинг адоғига етолмай ҳайратдамиз, гоҳо эса, энг нотавон кимсадай талай хатоларга йўл қўямиз. Ўзимизга ўзимиз ҳайрон бўлиб ўтаяпмизми, бизни тушуниш йўлида сабру иродасини бўқмай келаётган йигитлар омон бўлсин! Гарчи эркак зотини-да Аллоҳ жудаям текис, бегуноҳ яратмаган бўлса-да, мен бугун уларни беозоргина четлаб ўтиб, фақатгина ўз тоифамиз ҳақида сўз юритмоқчиман. Қолаверса, бизнинг йигитлар зийрак, “қизим сенга айтаман, келиним сен эшит”, иборасини яхши биладилар.

* * *

Рўзғордан койиниб ёзилган мактубларни ўқиб, ўзлари хоҳлаб турмуш қурган, бироқ кейинчалик осонгина ажрашаётганларни эшитгач, киши кўнглини ғам босади. Икки ўртада болаларнинг сарсон бўлаётгани эса... фожиадир! Бундай турмуш ота-онанинг зўри билан бўлганда-ку, ҳаммасини уларга тўнкардик-қўярдик. Энди эса, “Олтин дея танлаганим мис чиқиб қолди” деб, барча гуноҳни жуфтимизга ағдаряпмиз. Киши бир йил киядиган кийимини ҳам обдан кўриб, чамалаб олади. Жуфт танлаш кўйлак танлаш эмас-ку! У умрининг сўнгги нуқтасига қадар бирга борувчи иккинчи қалбинг, иккинчи қўл-оёғинг, иккинчи кўзингдир. У сенинг болаларингнинг отаси 20, 30, 40, 50, 60... ёшининг ягона елкадоши ва ҳомийсидир! Сен жуфт танлашда унинг қадди-

бастига, ота-онасининг молу давлатига ёки унинг ваъдаларию бийронлигига қараб баҳо бердингми? Ва бунинг оти “севги” бўлдими? Дейлик, танлаган одамнинг сен орзу қилган инсон эмас экан. Сен қандай ўйлаган эдинг? Мукаммал, куйма инсонлар онадан тайёр яралмайди-ку.

* * *

Шундай, азизим. Рўзгор — бу истироҳат боғи эмас. Унда фақат гул кўтариб, рози дил айтиб, кўлтиқлашиб юрмайдилар. Халқ ҳақни айтади: рўзгор — бу ғор! Ўзингни йўл-йўлакай худди шаммисол ёқиб борсанггина, атрофинг ёришиб шаклга кириб боради. Рўзгор эркакка ҳам, аёлга ҳам бир-бирига муносиб бўлиш учун бир умр ўзини-ўзи қайта тарбиялайдиган майдон!

* * *

Элда “Аёл кишининг ҳийласи қирқ туяга юк бўлади” деган нақл бор. Буни ижобий тушунмоқ керак. Бу бизнинг ўзлигимизга нисбатан айтилган айни ҳақиқатдир: айтингчи, ҳийлани ақли бор одам ўйлаб топадими? Демак, ўшандай ҳийланинг замирида аёлнинг қирқ туяга юк бўлгулик ақли ҳам мавжуд экан-да! Агар ўша ақлни ҳар сафар фақат эзгулик йўлида сарф қилсак эди, қанчадан-қанча рўзгорлар тўзимаган, қанча диллар ўксимаган бўларди.

* * *

Пароканда оилаларни қовуштирган — биз. Бўш-баёв эрларни қаторга кўшган ҳам, ноиттифоқ ака-укаларни бирлаштирган ҳам — биз! Суягувчи тоғ бўлган ҳам, яйратувчи боғ бўлган ҳам — биз аёллар, бу биздаги ўша яхши маънодаги “ҳийла”нинг шарофатлари. Аммо, холис айтайлик, бизни деб, биз туфайли чекувчи бўлиб кетганлар қанча, ичувчи бўлиб кетганлар қанча! Бизнинг ханжар тилларимиздан абгор бўлиб... ювошроқ жуфтни орзулаганлар қанча! Атрофга астойдил разм солсангиз, шу нарса аён бўладики, аёлларга қараганда, эркак зоти ишонувчанроқ, соддароқдир. Мана шу самимиятни биз суиистеъмол қилмаслигимиз керак. Эрларнинг